

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH**

Pedagogická fakulta

**Obyvatelstvo v postproduktivním věku v České republice a ve
vybraných zemích Evropské Unie (komparativní analýza)**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Michal Vančura, Ph.D.**

**Vypracovala:
Kristýna Pospíchalová**

České Budějovice 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Obyvatelstvo v postproduktivním věku v České republice a ve vybraných zemích Evropské Unie“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

24. 4. 2007

.....
Kristýna Pospíchalová v.r.

Poděkování

Touto cestou vyslovuji poděkování Mgr. Michalu Vančurovi, Ph.D. , za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

České Budějovice, duben 2007

Kristýna Pospíchalová

OBSAH

Anotace

1. Úvod

2. Problematika stárnutí v Evropě

- 2. 1 Historie věkové struktury
- 2. 2 Politika Evropské Unie v oblasti stárnutí obyvatelstva
- 2. 3 Penze a důchodové systémy v Evropské unii
- 2. 4 OSN a prognózy do budoucnosti

3. Věková struktura obyvatelstva v České republice

- 3. 1 Vývoj věkové struktury
- 3. 2 Současná situace v populaci
- 3. 3 Přípravy na stárnutí v ČR

4. Závěr

Resumé

Literatura a prameny

Anotace

Pospíchalová Kristýna. Obyvatelstvo v postproduktivním věku v České republice a ve vybraných zemích Evropské Unie (komparativní analýza). Bakalářská práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 2007. 45 stran

Tato práce se zabývá zjištěním, jak žije obyvatelstvo v postproduktivním věku v zemích Evropské Unie a zároveň jaká bude v určeném časovém horizontu tendence vývoje procesu populačního stárnutí. Současně poukazuje na ohrožení naší populace rychlejším stárnutím, což představuje celospolečensky závažný problém, který by ale mohl být zmírněn migrací či vyšší porodností.

Annotation

This work focuses on survey how live population in a postproductive age in countries of the European Union and it also describes how a development tendency of an ageing process will be over a concrete period of time. It also refers to threat of our population by faster aging which represents a significant all – society problem. But this problem should be reduced by migration or higher birth rate.

1. Úvod

Tato bakalářská práce se zaměřuje na obyvatelstvo v postproduktivním věku, cílem je zjistit životní podmínky, postavení ve společnosti a zaznamenat jisté problémy, které jsou s touto skupinou obyvatelstva spojeny. Cílem práce je rovněž zjistit, jaký vliv má a bude mít populační stárnutí na obyvatelstvo, jelikož jak dále zdůrazňuji, tato problematika bude mít jistý dopad na celý svět. Ve velké míře záleží na snaze některých velmi významných organizací (jako je Evropská Unie, OSN atd.), tedy na tom, jak budou chtít tento globální problém postupně řešit a jak moc zapojí své síly. Problematiku stárnutí chci ukázat i z hlediska jejího historického vývoje až po současný stav.

Hlavní příčinou stárnutí společnosti je klesající porodnost a prodlužování lidského života. Kromě toho tzv. baby-boom má vždy za následek velké rozdíly mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. Stárnutí obyvatelstva může být ovlivňováno též migrací obyvatelstva. I když se problém stárnutí stává problémem globálním, existují rozdíly jak z hlediska časového, tak i pokud jde o rychlost probíhajících demografických změn. Tyto rozdíly je možné pozorovat zejména při porovnání rozvinuté a rozvojové části světa. Přestože obyvatelstvo rozvojových zemí je dnes relativně mladé, počítá se s tím, že vlivem prudkého poklesu porodnosti a rychlého prodlužování života dojde i zde k jeho velmi rychlému stárnutí. Kromě toho existují rozdíly i v rámci jak rozvinutých, tak i rozvojových zemí.

V první kapitole se věnuji problematice stárnutí v Evropě, vše začíná postupným populačním vývojem a navazuje současným stavem, rovněž politikou Evropské unie, která se nyní velmi snaží řešit tuto problematiku a možným vývojem do budoucnosti. Do práce také zařazuji Organizaci spojených národů, která se stárnutím populace rovněž aktivně zabývá, v současné době se uskutečnilo již několik konferencí, kde se tato problematika projednává a dochází se tak k závěrům a možným hrozbám, které světové populaci hrozí.

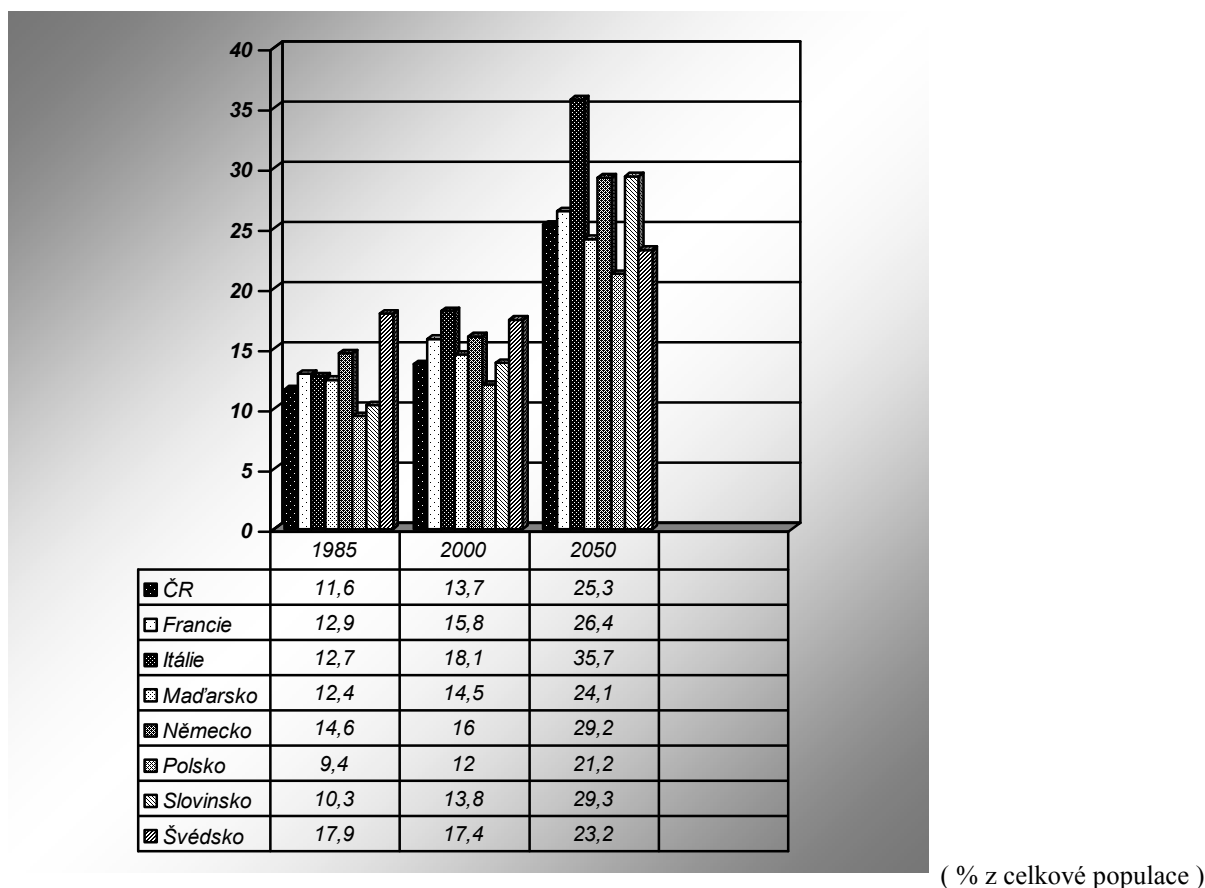
Druhou kapitolou navazuji situací v České republice, kde na úvod rovněž popisuji vývoj věkové struktury a pokračuji po současný stav, který se přibližuje ostatním členským státům EU. Tedy populační stárnutí bude mít vliv i na naši republiku.

2. Problematika stárnutí v Evropě

K této kapitole bych chtěla na úvod zmínit, že v současné době se Evropská unie, zvláště tedy pak Evropská komise, zabývá problémem stárnutí populace a to proto, jelikož začíná být tato situace velmi aktuální a bude se postupem času týkat již celé populace. Pravdou je, že Evropané žijí stále déle. U dětí narozených v roce 1960 se dalo očekávat, že budou žít do věku zhruba 67 let (u mužů) a 73 let (u žen). U dětí narozených v roce 2002 se očekává, že budou žít mnohem déle – až do věku téměř 75 let (u mužů) a více než 81 roku (u žen). Pro srovnání, podle údajů Organizace spojených národů se u dětí narozených v letech 2000 – 2005 v Somálsku, jedné z nejméně rozvinutých zemí světa, očekává, že budou žít pouze do věku 46 let (u mužů) a 49 let (u žen). Před čtyřiceti lety se u žen ve 25 členských státech Evropské Unie dalo očekávat, že budou mít během svého života (v průměru) více než 2,5 dítěte. Porodnost však v Evropě klesá – nyní se dá očekávat, že ženy budou mít (v průměru) méně než 1,5 dítěte. Jelikož je v Evropské unii stále méně mladých lidí, zmenšuje se i počet pracovních sil. Faktem tedy je, že stále klesající počet pracujících musí podporovat stále rostoucí počet důchodců. A pokud si chce Evropa udržet současný počet pracujících obyvatel nebo jej zvýšit, musí podporovat příchod kvalifikovaných imigrantů a celoživotní vzdělávání, tedy přispět k tomu, aby více žen pracovalo a aby více lidí obecně pracovalo alespoň na částečný úvazek i poté, co dosáhnou věku pro odchod do důchodu. Hlavním přínosem by bylo samozřejmě také to, kdyby měli Evropané více dětí. Je tedy zřejmé, že obyvatelstvo v Evropě je nejstarší na světě, počet penzistů rok od roku roste, vždyt' každý šestý občan Evropské Unie je starší 65 let. (OSN, 2002)

Níže představuji graf, který popisuje vývoj obyvatelstva staršího 65 let ve vybraných zemích Evropské unie. Polsko tedy mělo, má a i bude mít nejlepší pozici z vybraných zemí, pokud se týče podílu osob starších 65 let v populaci. Jak si můžeme všimnout, všechny země se ovšem v průběhu následujících 50 let výrazně posunou směrem k vyššímu podílu starších osob. Zatímco střední hodnota výběru se doposud pohybovala okolo 10 – 15%, dosáhne hodnoty 25%, to znamená, že čtvrtina populace bude v průměru starší 65 let. Zajímavý je vývoj a prognóza Itálie, která zaujímá 1. místo v prognóze na rok 2050 se svými 35,7% z celkové populace.

Graf č. 1: Stárnutí populace (vývoj a projekce podílu osob starších 65 let v populaci)

Zdroj dat : United Nations Population Division, 2003

Za hlavní příčiny růstu populace je nutno považovat tyto dvě:

1. Změny v majetkových poměrech obyvatelstva

Všeobecně je známo, že nejvíce se množí nejchudší vrstvy obyvatelstva. Příčinou růstu populace bývá rozšíření těchto vrstev. Názory, že růst populace je následkem zlepšení sociálních podmínek je nutno považovat za nesprávné. (Vždyť i v Čechách začal prudký růst populace po třicetileté válce, a myslím, že tehdy mnoho lidí bohatstvím neoplývalo.)V evropských zemích brzdil růst populace od 14. století též zvyk, udělovat dědictví podle zásady prvorozenství (původně zvaný majorát, později fideikomis ap.). Tento zvyk se rozšířil na všechny vrstvy obyvatelstva. Kdyby se majetek drobil, brzy by nepostačoval ani k holému živobytí. Při dodržování zásady prvorozenství znamenal větší počet synů, že mimo prvorozeného nedostane žádný nic, a rodiče rozhodně netoužili přivést své potomky do takového nesnadného postavení. Rovněž větší počet dcer působil potíže, neboť bylo nutné pro každou sehnat značně vysoké věno. Za těchto podmínek nebylo cílem

mít mnoho dětí, ale pouze zachování majetku v rodině, k čemuž stačil i jeden syn.

2. Zlepšení zdravotních poměrů

Toto je hlavní příčina růstu populace v rozvojových zemích. V těchto zemích byly zdravotní poměry velmi neutěšené a zavedením evropského lékařství nastal obrovský růst. V civilizovaných zemích se lékařství vyvíjelo v souladu s demografickou revolucí a k žádným zvlášť velkým změnám nedošlo. Někdy se uvádí, že růst populace je důsledkem zvýšení kultury. To je nesprávné, neboť kulturní země měly a mají přírůstky malé. Dokonce úpadek starého Řecka a Říma se přičítá nízké populaci. Názory, že dříve, a někdy že i nedávno u nás a jinde v Evropě bylo ohromné množství dětí, jsou absolutně neopodstatněné. Vznikly na základě zpráv o takovýchto rodinách. Tyto zprávy se však dochovaly především díky své kurióznosti.

Následky růstu populace

Růst populace je provázen ohromným rozvojem průmyslu a jiných odvětví hospodářství. Předpovědi do budoucna jsou však krajně nepříznivé. Dle nich brzy nastane nedostatek vody, energie a většiny důležitých surovin. Stále se zdokonaluje využívání všech těchto zdrojů, avšak v současné době roste počet obyvatelstva rychleji, než technický pokrok. Většina lidské činnosti se upíná k tomu, aby se opatřilo vše potřebné pro ohromný počet obyvatel, a přitom se zapomíná na ochranu životního prostředí. Existuje velké množství plánů, jak získávat velké množství potravy z moře, jeho znečištění však stoupá tak rychle, že je asi nebude možné uskutečnit. Rovněž získávání pitné vody destilací mořské, což bude v budoucnosti jediný možný způsob, bude značně komplikovanější než dnes. Také znečištění ovzduší ohromně vzrůstá. Kdyby pokračovalo stejným tempem, vyvolá v příštím století katastrofální úpadek výroby a nakonec snížení počtu obyvatelstva. K takovým důsledkům to snad nepovede, ale i tak je možno očekávat nepříznivý vliv na zemědělství a menší snížení maximálního věku obyvatelstva. Neméně hrozné je pozorovat, jak rychle jsou ničeny veškeré přírodní a kulturní památky. Je jisté, že příští generace mnoho krás obdivovat nebudou. Nezbyvá než doufat, že se podaří tyto problémy co nejdříve vyřešit, neboť ačkoli si to většina lidí nepřipouští, doba, již se tyto problémy týkají, není nijak daleká a mladší generace by v ní měly žít. Půjde to?

2. 1 Historie věkové struktury

Populační vývoj je předmětem studia demografie. Studium demografické reprodukce se nachází na rozhraní biologických a společenských disciplín. Demografická reprodukce je svou podstatou biologický proces (neliší se v tomto pohledu od reprodukce příslušníků řádu primátů a probíhá také v přírodním prostředí), realizuje se však ve společenských podmínkách. Vliv těchto podmínek se začíná výrazněji uplatňovat teprve v relativně nedávné době, zejména pak po procesu demografické revoluce, kdy počet dětí je výsledkem individuálního rozhodování ženy, resp. rodičů. Procesem demografické revoluce, kterou můžeme pokládat za součást globální revoluce moderní doby, procházejí postupně všechny světové populace. V nejstručnějším vyjádření ji můžeme považovat za proces, během kterého se mění extenzivní způsob demografické reprodukce ve způsob intenzivní (jestliže před tímto procesem se relativně mnoho dětí rodilo a jen málo se jich dožívalo věku dospělosti, po jeho zakončení se rodí málo dětí a téměř všechny se dožívají vysokého věku).

Před druhou světovou válkou byla Evropa rozdělena z hlediska úrovně plodnosti do dvou regionů: severozápadního s relativně nízkou intenzitou plodnosti, kde lze hovořit o již završeném procesu demografické revoluce (hodnoty intenzity úhrnné plodnosti na úrovni prosté reprodukce: 1,8 – 2,4) a jihovýchodního (úhrnná plodnost: 2,9 – 4,1). Po druhé světové válce nastal baby-boom, který postihl země především s nižší úrovní plodnosti. Ten vyvrcholil na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy naopak nižší úrovně plodnosti dosahovaly státy střední a východní Evropy. V šedesátých a sedmdesátých letech došlo v západní a severní Evropě k poklesu úrovně plodnosti pod hranici dvou dětí a následné stabilizaci na nízké úrovni. Ke stejnému propadu došlo o 10 let později i v jižní Evropě. K této změně stavu na velmi nízkou úroveň plodnosti na východě Evropy nedošlo, přechod byl totiž potlačen specifickými rysy tehdejší společnosti (nedostatečná antikoncepce, totalitní komunistický systém, který nedával lidem prostor pro individuální rozvoj apod.). (Volfová A., 2006)

Zároveň po druhé světové válce docházelo v Evropě k výraznému poklesu počtu rodin s více než dvěma či třemi dětmi. Vzrostla plodnost mladších žen do 25 let, poklesl věk matky při prvním porodu. Ten se od šedesátých let v obou evropských regionech výrazně odlišuje. Věk matky při prvním porodu ve východní Evropě kontinuálně mírně klesá, zatímco v severní a západní Evropě dochází od konce sedmdesátých let k opětovnému mírnému nárůstu věku matky při porodu, tento růst pokračoval i v devadesátých letech.

Můžeme tedy shrnout, že úroveň plodnosti se v západní a severní Evropě vyvíjela ve dvou fázích. V poválečných letech roste intenzita plodnosti a klesá věk matky při porodu, od konce šedesátých let úroveň plodnosti rapidně klesá (především vyšších pořadí) a průměrný věk matky při porodu se zvyšuje. Jižní Evropa následovala západní a severní Evropu se zhruba desetiletým zpožděním. Ve východní Evropě plodnost zůstávala na relativně vyšší úrovni a věk matky při porodu spojitě klesal. Na konci osmdesátých let tak byl pro východní blok charakteristický model časně plodnosti s její vyšší intenzitou, pro západní blok vyšší věk matky při porodu s vyšší intenzitou plodnosti na severu, střední intenzitou plodnosti na západě a nejnižší intenzitou plodnosti na jihu Evropy. V devadesátých letech došlo k výrazné změně tohoto rozdělení; v západní Evropě se úroveň plodnosti stabilizovala, ve východní Evropě naopak dramaticky propadla. Průměrný věk matky při prvním porodu je tak dnes jedinou geograficky diferencující evropskou demografickou charakteristikou v oblasti plodnosti.

Po celé období před demografickou revolucí byla úroveň úmrtnosti na takové výši, že i vysoká intenzita plodnosti zajišťovala pouze prostou reprodukci obyvatelstva. V nejvyspělejších zemích úroveň úmrtnosti prudce klesá mezi první a druhou světovou válkou. Naděje dožití roste, úmrtí se přesouvají do vyšších věkových skupin, výrazně klesá úroveň kojenecké a dětské úmrtnosti. Obecně došlo ve dvacátém století k přechodu od tradičního modelu úmrtnosti s vysokou mírou kojeneckou úmrtností a vysokým podílem infekčních chorob k novému režimu úmrtnosti s převažujícími úmrtími dospělých na degenerativní choroby. Tento úmrtnostní vývoj byl de facto společný pro celou Evropu až přibližně do roku 1960. Tehdy se začínají formovat dva evropské úmrtnostní modely: západoevropský a východoevropský. Intenzita úmrtnosti začala ve východní Evropě stagnovat či se dokonce mírně zhoršovat, zatímco západoevropské úmrtnostní poměry se nadále zlepšovaly. Největší vliv na tomto rozdílu má nadúmrtnost východoevropských mužů na nemoci oběhové soustavy ve věku 45 – 65 let. Nezanedbatelný není ani vliv poranění a otrav a kojenecké úmrtnosti.

V devadesátých letech nedošlo v západní Evropě k výraznějším odchylkám tohoto vývoje, naopak bývalý východoevropský blok se začal v úmrtnostních poměrech západu Evropy přibližovat, v některých zemích však se sledovaným dočasným zhoršením úmrtnostních poměrů. Střední délka života při narození se u nejrozvinutějších zemí v současné době pohybuje na úrovni 77 – 79 let pro obě pohlaví s očekávaným velmi mírným budoucím nárůstem. Současná ztráta východní Evropy za západní činí zhruba 4 – 7 let.

V polovině šedesátých let však došlo k dvěma významným skutečnostem: zřetelným se stalo překonání ekonomických poválečných obtíží – začalo období blahobytu, a zároveň se na trhu počaly objevovat nové moderní a skutečně spolehlivé formy antikoncepce. Ty byly velmi rychle akceptovány mladými lidmi a z prostředku na omezení počtu dětí v rodině se stal prostředek plánování dětí. Tyto dva faktory se zdají být přímým spouštěcím mechanismem změn, které jsou označovány jako druhý demografický přechod, který se tehdy týkal pouze západní Evropy. (Čermák Z., Exnerová V., Volfová A., 2006)

2. 2 Politika Evropské unie v oblasti stárnutí obyvatelstva

Za druhé bych chtěla navázat tím, že řešení problému stárnutí obyvatelstva je v Evropské unii součástí všeobecné strategie vzájemně propojených oblastí politiky, která byla postupně formulována na zasedání Evropské rady v Lisabonu, v Nice, v Göteborgu a v Laekenu. Tato strategie zahrnuje aspekty ekonomické, sociální i aspekty zaměstnanosti. Evropská unie se snaží mobilizovat veškerý potenciál lidí všech věkových kategorií. Nesoustřeďuje se pouze na současné občany v pokročilém věku protože problém stárnutí je záležitostí každého věku. To vede unii k orientaci na politiku a praxi aktivního stárnutí. Aktivní stárnutí v sobě zahrnuje celoživotní vzdělávání, pozdější a také postupný odchod do důchodu a provozování nejrůznějších aktivit po odchodu do důchodu pro udržení výkonnosti a zdravotní způsobilosti. Ve snaze řešit problémy vyvstávající v souvislosti se stárnutím populace rozhodlo Valné shromáždění na svém zasedání v roce 1992 o tom, že **rok 1999** bude vyhlášen za **Mezinárodní rok věnovaný problematice stárnutí populace**. Cílem tohoto roku bylo zvýšit informovanost společnosti o rychle se měnícím demografickém postavení starších osob na celém světě, vyvolat diskusi na toto téma, podpořit výzkum a výměnu informací v této oblasti a přispět k vytváření akčních strategií. (OSN, 2005)

Tuto událost blíže přiblížím pomocí několika informací. Byla tedy ustanovena Národní koordinační rada, jejíž úloha je vymezena rolí iniciačního, koordinačního a poradního orgánu a to jak na vnitrostátní úrovni, tak v mezinárodním kontextu. S ohledem na potřebu co nejširšího zastoupení je rada složena ze zástupců obou komor Parlamentu, vybraných ústředních orgánů státní správy a občanských iniciativ, které se ve své činnosti problematikou seniorů zabývají. Nedílnou součástí činnosti rady je spolupráce se sdělovacími prostředky a co nejširší propagování základních principů Mezinárodního roku seniorů, především tam, kde mohou být pozitivně ovlivňovat názory široké veřejnosti. Hlavní náplň programu Mezinárodního roku seniorů tvoří zejména akce místního a regionálního charakteru, realizované z podnětu občanských iniciativ, mezi něž patří občanská sdružení, obecně prospěšné organizace, církevní organizace apod. Členové národní koordinační rady se shodli v názoru, že je důležité věnovat pozornost především problémům, jako je zlepšení postoje společnosti vůči seniorům a současně i seniorům vůči společnosti. To předpokládá i vytvoření seniorské politiky a její zapracování do zásadních materiálů a programů činnosti všech resortů. Jde o vytvoření pozitivního

obrazu období vyššího lidského věku provázeného zlepšením mezigeneračních vztahů. Heslo Mezinárodního roku seniorů vyjadřuje výzvu k budování společnosti pro všechny věkové skupiny. Mám za to, že vyhlášení a postupné uskutečňování záměrů Mezinárodního roku seniorů je pro všechny významnou příležitostí, kterou je třeba maximálně využít ke zlepšení života seniorů i celé společnosti. Tato celosvětová událost se však nesmí stát jednorázovou kampaní. Bude tedy záležet na nás všech, jak dokážeme vyslovené záměry realizovat.

Snaha řešit problematiku stárnutí se rovněž projevila ve dnech 8. až 12. 4. 2002, kdy se konalo v Madridu **Druhé světové shromáždění o stárnutí lidstva**, které organizovala Organizace světových národů ve spolupráci se španělskou vládou. Již během první konference OSN na toto téma ve Vídni v roce 1982, byl přijat **Mezinárodní akční plán**, který byl zaměřen výhradně na nejrozvinutější země světa, kde se stárnutí obyvatelstva projevovalo jako závažný problém. Postupem doby se však tento problém začal dotýkat i zemí rozvojových a lze očekávat, že ve 21. století se stane problémem globálním. Příspěvek Evropské komise k tomuto shromáždění o stárnutí je věnován situaci v Evropě a způsobům, jakými Evropská unie hodlá tento problém řešit. Evropská komise podporuje úsilí OSN o vytvoření globálního rámce aktivit v oblasti stárnutí lidstva. Tato dlouhodobá strategie by se měla týkat časového horizontu přijatelného pro občany i vlády. Vzhledem k demografickým výhledům, které jsou dnes k dispozici, se uvažuje o období 20 let (tj. 2002 – 2022).

Akční plán by měl vzít v úvahu různou úroveň sociálního, hospodářského a politického vývoje v jednotlivých zemích, která určuje schopnost reagovat na problém stárnutí. Proto by měly být rozlišeny cíle, kterých mohou dosáhnout všechny země a cíle vztahující se pouze na určité regiony.

Evropská komise navrhuje, aby se pozornost zaměřila na následující aspekty problému stárnutí:

- Problém stárnutí lidstva musí být pojímán v rámci širšího kontextu vývoje a globalizace. Mezinárodní spolupráce může zvýšit schopnost jednotlivých zemí reagovat na tento problém.
- Řešení problému musí být záležitostí všech věkových kategorií a musí se dotknout všech oblastí ovlivňujících kvalitu života.

- Schopnost reagovat na stárnutí se musí projevit ve vytváření společnosti, ve které se mohou uplatnit všechny věkové kategorie.
- Dlouhodobé cíle politiky na národní úrovni by měly zajistit, aby prodlužování délky života bylo doprovázeno též dobrým zdravotním stavem a materiálním zabezpečením občanů.
- Výchova k uvědomění si všech aspektů dlouhověkosti je nezbytným a efektivním předpokladem zdravého životního stylu a omezení invalidity.
- S vysokým věkem souvisí též problém závislosti a invalidity. V tomto směru je velmi důležité bezpečné bydlení, doprava a komunikační systémy, které minimalizují nebezpečí úrazů.
- Současné rodiny a domácnosti jsou stále méně schopny pečovat o své závislé nebo nemocné členy. Musí proto být vybudována náhradní pečovatelská zařízení.
- Otázky konce života patří rovněž do okruhu daného problému. Podle OSN by všichni lidé měli mít právo na důstojnou smrt pokud možno s respektem k příslušným kulturním hodnotám. Lidé by měli mít možnost zemřít v prostředí s odpovídající odbornou péčí, ale též neodloučení od svých blízkých.
- Je třeba vybudovat lepší informační základnu politiky v oblasti stárnutí lidstva, zejména pokud jde o trendy v úmrtnosti, migraci a v sociálně ekonomických podmínkách starých lidí z hlediska pohlaví, regionů a národních specifik.

Evropská komise je rovněž toho názoru, že Druhé světové shromáždění o stárnutí lidstva je příležitostí k přijetí společných přístupů k problému stárnutí na globální úrovni a podporuje úsilí OSN o vytvoření globálního rámce k jeho řešení. Také se zavazuje ke sdílení svých zkušeností s řešením tohoto problému s ostatním světem, zejména s rozvojovými zeměmi.

Reakce EU na hlavní výzvy spojené se stárnutím obyvatelstva :

Zde bych chtěla představit některé společné problémy, které byly identifikovány v členských státech Evropské unie, kam například patří zvládnutí ekonomických dopadů stárnutí tak, aby byl zachován růst veřejných financí, řešení důsledků poklesu pracovní síly, zajištění odpovídajících, trvale udržitelných a pružných důchodů, zabezpečení vysoce kvalitní zdravotní péče při zachování finanční životaschopnosti zdravotnických systémů.

Nyní tedy krátce popíši jednotlivé problémy, na které se EU zaměřuje:

1. Zachování růstu veřejných financí

Jisté je, že odhady pro období 2001 až 2005 počítají ve většině členských států Evropské unie s růstem o 3 - 5 procent HDP pro důchody a 2 - 3 procenta pro zdravotní a dlouhodobou péči. Takovéto prudké zvýšení vyvolává vážné zamyšlení nad udržitelností důchodových systémů a veřejných financí a vyzývá k odpovídajícím opatřením v rámci sociální politiky. Podle současných trendů poklesne do roku 2050 počet obyvatel v produktivním věku o 40 milionů a naopak počet závislých na této pracovní síle v důsledku vysokého věku se zdvojnásobí.

2. Řešení důsledků poklesu pracovní síly

V příštích 20 letech se počet Evropanů ve věku od 20 do 29 let sníží o 20 % a naopak věková kategorie od 50 do 64 let se zvýší o 25 %. Současně bude počet obyvatel dosahujících důchodového věku podstatně vyšší než u jejich předchůdců. Tyto změny proběhnou v jednotlivých členských státech v různou dobu a v různém rozsahu, ale Evropa jim bude muset čelit.

Tento fakt vyvolává potřebu změn v přístupu k pracovní síle na pracovišti i na pracovním trhu. Při poklesu počtu mladých a začínajících pracovníků představují starší pracovníci cennou pracovní sílu, která v minulosti nebyla dostatečně využívána a nyní se může na pracovním trhu dobře uplatnit. Je třeba je ve smyslu této nové příležitosti příslušně motivovat. To si vyžádá řadu důležitých změn spočívajících především ve vytváření příležitostí k udržení pracovní výkonnosti a schopnosti uplatnit se v zaměstnání. Jejich realizace by měla probíhat prostřednictvím

vzdělávání, zajištěním bezpečnosti a zdraví při práci, zaváděním opatření umožňujících dobrou adaptaci na pracovní prostředí a způsob práce, zaváděním technologií usnadňujících práci a novou úpravou pracovní doby. Dále je třeba rozšířit politiku aktivní zaměstnanosti starších pracovníků. Je třeba zvýšit možnosti vytváření pracovních míst pro tuto kategorii pracovníků i možnosti jejich opětovného přijetí, nebo prodloužení jejich pracovního poměru.

3. Zajištění odpovídajících trvale udržitelných a pružných důchodů

Přesto, že existují velké rozdíly mezi důchodovými systémy jednotlivých členských států, rozhodly se tyto státy k hlubší spolupráci v dané oblasti. Na zasedání Evropské Rady v Göteborgu byly stanoveny tři obecné principy pro zabezpečení sociální a ekonomické udržitelnosti důchodových systémů: schopnost systému zajistit sociální cíle, udržení jejich finanční stability a jejich přizpůsobení sociálním potřebám. Poté na zasedání Rady v Laekenu byl vytvořen soubor společných cílů, kterými se bude příslušná politika řídit. Tyto cíle, které plně respektují různorodost důchodových systémů jednotlivých členských států, směřují k zajištění odpovídající výše důchodů tak, aby starší občané nebyli vystaveni riziku chudoby a také aby byly zaručeny spravedlivé vzájemné vztahy mezi generacemi i vztahy v rámci jednotlivých generací. Nové důchodové systémy by měly nabídnout stejné stimuly mužům i ženám a odstranit zastaralé pojetí muže jako živitele rodiny.

4. Dostupnost vysoce kvalitní a dlouhodobé zdravotní péče při zajištění jejího financování

Politika v této oblasti musí odpovídajícím způsobem reagovat na potřeby a požadavky žen a mužů každého věku. Příprava na zdravé stárnutí vyžaduje podporu tělesné a duševní pohody v průběhu celého života. Znamená to vytvoření takového prostředí, ve kterém by lidé žili důstojně, mohli se společensky uplatnit s pocitem seberealizace a kde by se jim dostalo potřebné péče. K tomu přispívá též podpora aktivních metod stárnutí. (Evropská unie, 2005a)

Tabulka č. 1: Předpokládaná délka života u mužů a žen ve 25 členských zemích EU

(1962 – 2002)

Rok	Muži	Ženy
1962	67.2	72.9
1972	68.6	75.0
1982	70.3	77.2
1992	72.2	79.1
2002	74.8	81.1

Zdroj: Eurostat, 2003

Tabulka nám ukazuje situaci, kdy se průměrný věk mužů a žen postupně prodlužuje. Můžeme si rovněž všimnout toho, že se ženy vždy dožívají delšího věku a je jisté, že toto pravidlo bude i nadále přetrvávat.

2. 3 Penze a důchodové systémy v Evropské unii

K této části bych se chtěla zmínit o důchodových systémech v Evropě a v některých vybraných státech Evropské unie. Zde bych chtěla poukázat na to, že penzisté se v Evropské unii nemají špatně a ani čeští důchodci mezi "chudé" nepatří, jsou chudobou ohroženi jen sporadicky. Životní úroveň penzistů v členských zemích Evropské unie je v porovnání s ostatními vyspělými zeměmi vysoká. Průměrný důchod v členských zemích Evropské unie činí více než 70% příjmu před odchodem do důchodu. Na penzi se mnoho občanů po letech tvrdé pracovní dřiny těší, a proto Evropanům nedělá příliš velkou radost současné zvyšování věkové hranice pro odchod do důchodu. V Evropě se věková hranice pro odchod do důchodu neustále prodlužuje. Ve třech zemích je již nyní 67 let pro muže i ženy (Dánsko, Island a Norsko) a další země o tom uvažují (Švédsko a Velká Británie).

Ve všech zemích je pro přiznání státního důchodu potřeba splnit dvě základní podmínky:

1. důchodový věk
2. potřebný počet let pojištění (placení sociálního pojištění)

Důchodová politika státu patří mezi nejsledovanější a nejdiskutovanější, vždyť podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva z celkového počtu obyvatelstva staršího 15 let činí v Česku necelých 60%, ve většině zemí Evropské unie ještě méně. Výdaje členských zemí na penze svých občanů dosahují dokonce i přes 13% k HDP. V budoucnu se dá očekávat pokles celkových výdajů, neboť státní penze budou muset klesat. Občané budou více nuceni spoléhat se sami na sebe a mít uzavřeno penzijní připojištění, životní pojištění a další finanční produkty k zabezpečení na stáří.

Ve většině členských zemí Evropské unie je stanoven důchodový věk 65 let pro muže i ženy. V zemích východní Evropy chodí občané do důchodu dříve, prozatím... I ve východní Evropě totiž dochází k prodlužování věkové hranice pro nárok na státní penzi.

Mnoho Evropanů však nechce a nemůže vykonávat svoji práci až do státem stanoveného důchodového věku (ve většině členských zemí EU je 65 let), a proto raději odchází do penze dříve i za cenu nižší státní penze a využívá tak možnosti čerpání tzv. předčasného důchodu. Využít možnosti odejít na předčasný důchod nemohou pouze občané Irska, Malty, Nizozemí,

a Velké Británie – kde není tato možnost upravena zákonem. Možnost odejít do předčasného důchodu se v Evropě v průměru pohybuje od dvou do pěti let (nejčastěji tři roky), nejdříve mohou do předčasného důchodu odejít občané v 55 letech (Francie, Polsko, Portugalsko a Řecko). Při předčasném odchodu do důchodu musí však občan počítat s nižší státní penzí (čím dříve, tím je nižší). Mnohdy je potom pravidelná měsíční státní penze nižší až o 25%.

Nejvíce peněžních prostředků na výplatu důchodů vynaloží Itálie (14,9% k HDP), je to způsobeno především tím, že v Itálii je nejvíce obyvatel starších 65 let, kteří pobírají starobní penzi (18,2% občanů). Následuje Německo (17,5%) a Řecko (17,3%). Přičteme-li k občanům starších 65 let (pracuje jich již jen velmi málo) občany, kteří odchází do důchodu před dovršením důchodové hranice (na tzv. předčasné důchody), vdovce či vdovy, občany pobírající invalidní penzi, tak zjistíme, že stát musí vyplácet penzi každému pátému občanovi, což státní rozpočty nesmírně zatěžuje. Navíc jsou nastolena určitá pravidla pro vyplácení důchodů, které nelze měnit z roku na rok, a tak tyto výdaje nemůže vláda v žádném případě snižovat a jedná se v podstatě o povinné výdaje. Nejmladší obyvatelstvo žije v Irsku, kde je podíl občanů starších 65 let nejnižší (11,1%), následuje Slovensko (11,6%) a Kypr (11,8%). V těchto zemích jsou i státní výdaje na penze nejnižší. V České republice mají nárok na předčasný důchod občané tři roky před řádným odchodem do starobního důchodu. Musí ovšem splnit podmínku 25 let pojištění. Předčasný důchod je nižší, je krácen o 0,9% za každých 90 dní odchodu dříve do důchodu. Nárok na starobní důchod má občan, jestliže dosáhl důchodového věku a získal potřebnou dobu pojištění (25 let anebo 15 let při dosažení věku 65 let). Důchodový věk se v současné době zvyšuje tak, aby v roce 2012 byl potřebný věk pro odchod do důchodu 63 let pro muže. U žen závisí na počtu vychovaných dětí (63 let pro ženy, které nevychovaly žádné dítě, 62 let pro ženy, které vychovaly jedno dítě, 61 let pro ženy, které vychovaly dvě děti, 60 let pro ženy, které vychovaly tři nebo čtyři děti a 59 let pro ženy, které vychovaly pět a více dětí). (Evropská unie, 2005b)

Neméně důležitá je ovšem doba pojištění, což znamená být zaměstnán, podnikat, být ve služebním poměru, být činný na základě dohody o pracovní činnosti. Existuje i náhradní doba pojištění: např. studenti po dosažení 18 let po dobu šesti let studia, uchazeči o zaměstnání po dobu, kdy jim náleží podpora v nezaměstnanosti. Doba, po kterou občan pobírá sociální dávky, se však nezapočítává. Průměrná penze v posledních deseti letech neustále rostla: v roce 1988 - 1496 Kč, v roce 1993 – 2734 Kč, v roce 1995 – 3578 Kč, v roce 1998 – 5367

Kč, v roce 2001 – 6352 Kč, v roce 2004 – 7700 Kč. Zatímco tedy v České republice má občan nárok na starobní důchod, jestliže dosáhne důchodového věku a získá potřebnou dobu pojištění 25 let, tak v západoevropských zemích musí občané získat dobu pojištění většinou 40 let. Kdo nezíská potřebný počet let pojištění, nemá nárok na penzi a je odkázán na sociální dávky, které jsou v západoevropských zemích mnohem nižší, než činí státem garantovaná minimální penze. V některých zemích se za každý chybějící rok pojištění penze krátí (pouze do určité výše). V Nizozemí a Belgii musí občané získat dobu pojištění 45 let, v Estonsku a Slovinsku pouze 15 let. Delší doba pojištění brání tomu, aby státní důchod, který je v západoevropských zemích poměrně vysoký, pobírali občané, kteří se ve svém produktivním věku vyhýbali práci a pobírali sociální dávky (přitom třeba pracovali načerno).
(Evropská unie, 2006)

Ve Velké Británii a v Irsku jsou nejnižší státní penze v Evropské unii, protože jsou zde pouze základní schémata a výše státních náhrad nedosahuje ani 45% (stejná situace je například v USA či na Novém Zélandu). Penze pro nízkopříjmové občany jsou nejnižší v Německu a Slovensku, kde představují státní penze se záchytnou sítí u osob pracujících po celou dobu necelou čtvrtinu průměrných mezd v rámci celé ekonomiky. Senioři často neplatí příspěvky na sociální zabezpečení a vzhledem k tomu, že osobní daně z příjmu jsou progresivní, průměrná daňová sazba důchodu je typicky nižší než daňová sazba pracovního příjmu. Kromě toho poskytuje většina systémů daně z příjmu zvýhodnění buď důchodovým příjmům, nebo důchodcům tím, že starším lidem poskytuje další příspěvky nebo půjčky. Státem garantovaná minimální penze je nejvyšší v Lucembursku, kde má občan v důchodovém věku a při stanoveném počtu odpracovaných let nárok na penzi ve výši 1108 EURO měsíčně, ať už byly jeho výdělků během jeho produktivního věku jakkoliv vysoké. Pokud občan nesplní podmínky na výplatu státní starobní penze, tak dostává ve všech zemích sociální dávky do výše sociálního minima.

Evropské důchodové systémy procházejí v posledních letech dílčími reformami, protože obyvatelstvo v Evropě je nejstarší na světě a počet penzistů rok od roku roste. Příčin je několik: ta pozitivní je, že se neustále prodlužuje věk dožití a ta negativní je, že se všechny členské země potýkají s nízkou porodností. Většina zemí Evropské unie přehodnocuje dřívější výdělků v souladu s růstem výdělků v rámci celé ekonomiky. Nejkomplexnějším ukazatelem penzijních příslibů je ukazatel penzijního bohatství. Bere v úvahu úroveň, ve které jsou penze vypláceny, věk, ve kterém mají lidé nárok na důchod, průměrnou délku života lidí a způsob,

jakým jsou penze upravovány po odchodu do důchodu s ohledem na růst mezd nebo cen. Nejvyšší penzijní bohatství má Lucembursko, naopak nejnižší Irsko. V těchto zemích jsou celkově nízké státem poskytované důchody, současně však občané během svého produktivního života přispívali méně do systému (odvádí nižší sociální pojištění než v ostatních zemích). Nejvíce je systém zatížen zvyšující se průměrnou délkou dožití (státy musí občanům vyplácet přiznaný důchod nejdelší dobu) v zemích Skandinávie (průměrný věk dožití je ve všech zemích přes 80 let). Ve všech zemích se ženy dožívají v průměru vyššího věku. (Evropská unie, 2005)

Za „chudého“ se v členských zemích Evropské unie považuje ten, jehož měsíční příjem nedosahuje 60% mediánu (v některých studiích průměrné mzdy) v daném státě. V Evropské unii pomalu končí kult mládí a hodnotou se stává aktivně prožívané stáří. Tento trend se projevuje již několik posledních let. Penzisté si užívají důchodu ve fyzické a duševní svěžesti. Zdravotní stav populace seniorů v Evropské unii se rok od roku lepší. Důchodci v Nizozemí, Česku, Polsku, Lucembursku a Maďarsku jsou ohroženi „chudobou“ velmi málo (pod 10%), naopak nejvíce je „chudých“ důchodců na Kypru (58%), Irsku (44%) a Řecku (33%). (Evropská unie, 2005)

Za zmínku rovněž stojí i to, že neexistuje žádný společný „evropský“ důchod. Každá členská země Evropské unie rozhoduje sama o důchodové politice. Proto i seniorům v České republice vznikl po vstupu do EU nárok na důchod zvlášť z každé země, kde jsou důchodově pojištěni. Výši důchodů si i nadále určuje ČR po vstupu sama, a proto se neprojevily velké změny ani v oblasti valorizace důchodů (ta samozřejmě závisí na výkonnosti ekonomiky). Každý nadále podléhá povinnému a případně i dobrovolnému důchodovému pojištění. Česká republika je pouze povinna zajistit, aby její sociální systém byl koordinován se systémy z ostatních členských zemí EU a aby byla zajištěna návaznost sociálního zabezpečení pro české občany, kteří budou odcházet za prací do zahraničí a pro občany ostatních států, kteří se budou stěhovat do ČR.

V Evropě dnes na jednoho člověka, kterému je přes 65 let, připadají 4 osoby ve výdělečném věku. A jak jsem již zmínila výše, v posledních letech se stále snižuje porodnost a naopak prodlužuje délka života, která by mohla do roku 2050 vzrůst o 5 let. Navíc v průběhu 10 až 15 let dosáhne důchodového věku generace narozená v době poválečné populační exploze. Důsledkem toho je, že se poměr počtu lidí starších 65 let k počtu lidí v aktivním věku do roku

2050 zdvojnásobí. Evropská komise si uvědomuje tento ne příliš pozitivní trend, a proto nedávno vypracovala analýzu všech důchodových soustav jednotlivých členských států Evropské unie. Tento přehled důchodových strategií prokazuje, že členské státy EU již ve větší či menší míře zahájily reformy zaměřené na zajištění přiměřeného příjmu starších lidí v budoucnu, aniž by tím došlo k ohrožení zdraví veřejných financí a nepřiměřené zátěži budoucích generací.

Členské státy EU mají různé demografické vyhlídky, různé systémy důchodového zabezpečení různá hospodářská prostředí pro své systémy důchodového zabezpečení. Proto nebudou postiženy stejným způsobem a Evropská komise se v této oblasti snaží propagovat univerzálně použitelnou politiku. Ve srovnání s většinou zemí Evropské unie odcházejí Češi do důchodu o řadu let dříve. V budoucnu bude tedy nutné v celé EU, tedy i v ČR, vybízet starší zaměstnance, aby na pracovním trhu zůstávali déle. K tomu však musí být vytvořeny správné pobídky v systémech důchodového zabezpečení, které v současné době nemají tendenci podporovat ty, kteří oddálí svůj odchod do důchodu či nevyužijí možnosti předčasného odchodu do důchodu.

Pro lepší představu uvádím tabulku, která nám představuje státní výdaje na penze v členských státech Evropské unie a rovněž důchodový věk u obou pohlaví. Jsou zde uvedeny základní informace o důchodových systémech (údaje jsou pořízené z roku 2005). A je tedy patrné, že většina zemí východní Evropy počítá s postupným prodlužováním věkové hranice pro odchod do důchodu.

Tabulka č. 2: Státní výdaje a důchodový věk mužů a žen v členských státech EU

Stát	Státní výdaje na penze (v %) z HDP	Důchodový věk mužů	Důchodový věk žen	Počet starších lidí žijících „v chudobě“ (v %)
Belgie	11,2	65	63	26
ČR	8,9	dle narození	dle narození	6
Dánsko	10,8	67	67	24
Estonsko	9,0	63	59,5	18
Finsko	11,2	65	65	23
Francie	13,2	60	60	19
Irsko	3,6	66	66	44
Itálie	14,9	65	60	17
Kypr	8,8	65	65	58
Litva	7,1	62,5	59,5	12
Lotyšsko	8,2	62	62	10
Lucembursko	10,6	65	65	7
Maďarsko	9,1	62	62	9
Malta	9,0	61	60	20
Německo	13,4	65	65	12
Nizozemí	13,1	65	65	4
Polsko	13,9	65	60	6
Portugalsko	11,9	65	65	30
Rakousko	14,6	65	60	24
Řecko	8,8	65	65	33
Slovensko	7,5	62	60	13
Slovinsko	11,8	63	61	21
Španělsko	9,7	65	65	22
Švédsko	12,0	65	65	16
Velká Británie	11, 7	65	60	24

Pramen: OECD, Pensions at a Glance: Public Policies Across OECD Countries, 2005

2. 4 OSN a prognózy do budoucnosti

S touto částí bych začala tím, že stárnutí světové populace je věnována stále větší pozornost jako jednomu z určujících rysů a výzev jednadvacátého století. Před pětadvaceti lety, na **Prvním světovém shromáždění o problematice stárnutí** ve Vídni v roce 1982, bylo předmětem vážných diskusí stárnutí populace ve vyspělých zemích. Tato otázka zůstává i nadále důležitá, nicméně od roku 2002 žije většina starších lidí v rozvojových zemích a mnoho vlád bude muset čelit nebývalým výzvám ve snaze udržet rozvoj svých stárnoucích společností a zároveň zajistit starším lidem adekvátní životní podmínky.

Ve dvacátém století došlo k bezprecedentnímu prodloužení lidského života. Během uplynulých padesáti let se očekávaná délka života při narození zvýšila zhruba o dvacet let a díky pokroku lékařské vědy a technologií dosáhla hodnoty šedesát šest let. V současné době překročí každý měsíc jeden milion lidí hranici šedesáti let, z toho osmdesát procent připadá na rozvojové země. Podle odhadů by se měl podíl osob ve věku šedesáti let a starších ve světové populaci více než zdvojnásobit, to je vzrůst z deseti na dvacet dva procent mezi lety 2000 a 2050, kdy jejich počet bude stejný jako počet dětí mladších čtrnácti let. Tento zásadní demografický posun od stavu vysoké porodnosti a vysoké úmrtnosti k nízké porodnosti a nízké úmrtnosti bude mít poprvé v historii lidstva za následek, že staří i mladí lidé budou tvořit přibližně stejný podíl populace.

Demografická revoluce, kterou můžeme nazvat jakýmsi “věkotřesením“, postihne nejcitelněji rozvojové země, zatímco v některých průmyslových státech se starší populace zdvojnásobila v průběhu celého dvacátého století, v rozvojových zemích bude tento proces trvat pouze čtvrt století, možná i méně. Tak výrazný zlom v demografickém vývoji s sebou přinese významné změny v životech jednotlivců, které zdaleka nespočívají jen v prodloužení délky života, ale budou mít komplexní a dalekosáhlé dopady i v mnoha dalších oblastech. Prodloužení délky života je na jednu stranu společností i jednotlivci oslavováno jako úspěch, na druhou stranu však má závažný vliv na kvalitu života, problematiku zdravého stárnutí, zaměstnanost a sociální integraci, postavení starších žen a zajištění sociální bezpečnosti v průběhu celého lidského života. Náhlost demografických změn v kombinaci se znepokojujícím rozsahem chudoby ztenčujícími se zdroji v rozvojových státech vyžaduje vypracování strategií, které zohlední inovační přístupy vedoucí ke zvýšení angažovanosti a

začlenění starších lidí do společnosti. Nové strategie reagující na bezprecedentní nárůst počtu lidí dožívajících se vyššího věku by měly pomoci zmírnit tlaky ohrožující sociálně – ekonomickou soudržnost rodiny. Snaha o dosažení co nejlepších výsledků musí vycházet z toho, že tyto demografické trendy, které přinesou rozsáhlé změny v infrastruktuře společnosti, zároveň podnítí čerstvé diskuse a nové politické přístupy v otázce využívání přínosu starších občanů pro společnost.

Druhé světové Madridské shromáždění, o kterém jsem se již zmínila výše, vychází vstříc celosvětovým výzvám k vypracování nového mezinárodního akčního plánu, který by odrážel současnou realitu i budoucí problémy, jimž budou čelit vyspělé, rozvojové i transformující se ekonomiky. Stále více se také hovoří o potřebě začlenit problematiku globálního stárnutí do širšího kontextu rozvoje a řešit situaci starších osob z pohledu průběhu celého života. Jedině tak bude možné dostát mezinárodním závazkům omezení chudoby, posílení zdraví a sociálního rozvoje. Připravovaný rámec zásad, založený na jednotném a rovném přístupu, musí proto brát v potaz všechny poznatky a zkušenosti získané od roku 1982.

“Revoluce v dosahované délce života je skutečně jevem srovnatelným s tak významnými revolucemi v historii jakými byla renesance a průmyslová revoluce...., jež ovlivnily všechny aspekty života na této planetě.“ toto prohlásil profesor gerontologie z Marymount Manhattan College pan Bernard Starr na nedávné tiskové konferenci OSN o problematice stárnutí populace. Celosvětově dochází k demografické změně v tom smyslu, že se zvyšuje počet osob starších šedesáti let. (OSN, 2005)

Podle zprávy OSN o stavu populace dosáhla světová populace v polovině roku 1998 hodnoty 5,9 miliardy a v polovině roku 1999 již 6 miliard. Pokles porodnosti společně se zlepšením zdraví obyvatel a se zvýšením průměrné délky života mají za následek čím dál tím větší procento starších osob v rámci světové populace. Průměrný věk se tak zvýšil z 23,5 v roce 1950 na 26,1 v roce 1998. Očekává se, že do roku 2050 se průměrný věk vyšplhá na 37,8. Z tradiční pyramidy znázorňující strukturu světové populace, která se zužuje ze široké základny směrem nahoru se postupně stává inverzní pyramida zužující se směrem dolů. (OSN, 2005)

Nyní tedy uvedu několik prognóz do budoucnosti, kterými se zabývala OSN ve svých zprávách. Je tedy evidentní, že proces populačního stárnutí se jeví obzvlášť dramaticky při

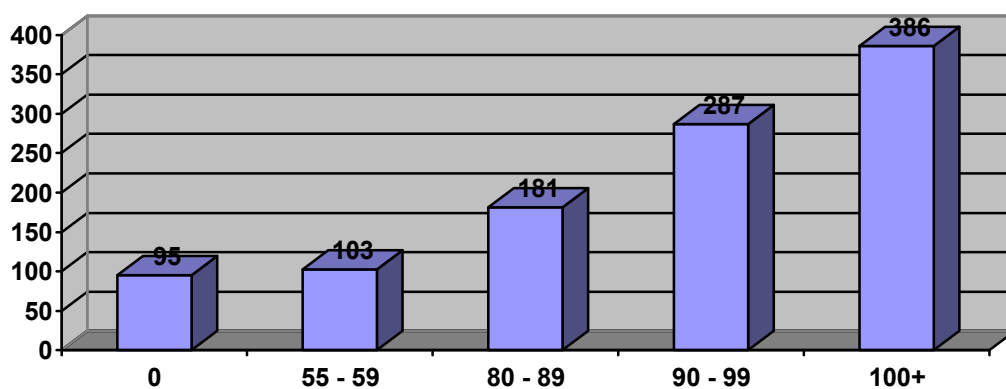
pohledu na očekávaný růst počtu starších obyvatel. Odhaduje se, že z 580 milionů starších osob v roce 1998 se do roku 2050 jejich počet zvýší na bezmála dvě miliardy. Ve vyspělejších oblastech světa bude růst relativně plynulý, 226 milionů v roce 1998 na 376 milionů v roce 2050. Dramatičtější bude situace v méně vyspělých částech světa, kde se počet obyvatel starších šedesáti let zvýší z 354 milionů v roce 1998 na téměř 1,6 miliardy v roce 2050. Očekává se, že Evropa zůstane hlavní oblastí nejvíce postiženou stárnutím populace. Podíl starších osob se zvýší z 20% v roce 1998 na 35% v roce 2050. Tou dobou již bude každý třetí obyvatel starší šedesáti let. V roce 2050 bude nejstarší zemí světa Španělsko a těsně za ním Itálie, v nichž bude na jednu osobu pod patnáct let připadat 3,6 respektive 3,4 osob starších šedesáti let. Demografie stárnutí se dnes definuje na dvou úrovních: demografie celkové populace a demografie v rámci starší populace. Vedle stárnutí celkové populace totiž dochází k plošnému stárnutí starší populace. Osoby nad 80 let, tedy nejstarší příslušníci starší populace, dosud představují poměrně malou část celkové populace – pouhých 1,1%, zároveň jsou však nejrychleji se zvětšujícím se populačním segmentem. Zatímco například mezi lety 1970 až 1998 se celková velikost populace zvýšila o 60%, v kategorii nejstarších osob došlo k více než dvojnásobnému zvýšení z 26,7 milionu na 66 milionů. Očekává se, že do roku 2050 počet nejstarších osob dosáhne šestinásobku současného stavu. Největší podíl nejstarších osob na populaci byl zaznamenán v severní Evropě (3,9%), druhý největší v západní Evropě (3,7%) a třetí v jižní Evropě (3,2%). Tři země s největším zastoupením nejstarších osob v roce 1998 jsou Švédsko (4,8%), Norsko (4,2%) a Velká Británie (4,1%). Celkový počet nejstarších osob se změní velmi dramaticky. Očekává se, že celosvětově se počet osmdesátiletých a starších lidí do roku 2050 zvýší na 311 milionů, což bude 5,3krát více než v roce 1998. Počet devadesátiletých se zvýší téměř osmkrát na 57 milionů. Nejrychleji poroste počet osob dožívajících se sta a více let. Podle odhadů bude v roce 2050 žít 2,2 milionů lidí starších sta let. A právě lidem, kteří přežili své sté narozeniny, se vždy věnovalo mnoho pozornosti, protože dožít se takového věku vždy znamenalo výjimečnou událost. V roce 1998 žilo na zeměkouli 135 tisíc osob starších sta let. V roce 2050 jich bude 2,2 milionu, tedy každý pětitisíc člověk. Pokud tedy opravdu dojde k těmto odhadům, které OSN vypracovala, lze říci, že stárnutí populace se stává opravdu jedním z hlavních problémů, kterým svět musí čelit. (OSN, 2002)

Tento problém má rovněž výrazný vliv na rovnovážné zastoupení obou pohlaví, protože značnou část nejstarších obyvatel tvoří ženy. Převážné zastoupení žen v nejstarší populaci je celosvětovým jevem, protože ženy se obecně dožívají vyššího věku než muži. V roce 1998

byl poměr žen a mužů v rámci nejstarší populace 190:100. Konkrétně to bylo 181:100 u osmdesátiletých, 287:100 u devadesátiletých a 386:100 u stoletých. (OSN, 2002)

Níže představuji graf, který nám znázorňuje poměr počtu mužů a žen a také počet žen v každé věkové kategorii odpovídající stu mužů. Tyto údaje ilustrují fenomén stárnutí nejstarších, kdy čím starší je věková skupina, tím rychleji stoupá počet jejich příslušníků a tím vyšší je poměr počtu žen k počtu mužů.

Graf č. 2: Počet mužů a žen v odlišných věkových kategoriích

Zdroj: OSN, 2006

Pokud jde o Organizaci spojených národů a shrnu-li následně její cíle v oblasti stárnutí populace, jde hlavně o to, aby senioři nežili v ústraní, aktivně se podíleli na dění kolem, včetně možnosti podílet se na procesech rozhodování a samozřejmě začlenit tuto skupinu obyvatelstvo do společnosti. Faktem totiž je, že nyní mnoho starých lidí zůstává na okraji společnosti a zejména pracující částí populace je vnímána jako zátěž. Reakcí starších lidí pak často bývá stažení ze společnosti a izolace. Snahou OSN uspořádat 2. Světové shromáždění bylo zamyšlení nad touto problematikou a také jak se nejlépe přizpůsobit stárnutí světové populace. Snaha Spojených národů čelit problému demografických změn trvá již několik desetiletí, stárnutí populace představuje jeden z nejzávažnějších demografických trendů ve 21. století. Počet šedesátiletých a starších osob vzroste z 200 milionů v roce 1950 na 1,2 miliardy v roce 2025, což představuje šestinásobné zvýšení, s nímž se procentuální poměr zvýší z 8 na 14% procent. V rozvojovém světě pak bude do roku 2050 více lidí starších šedesáti let než

mladších čtrnácti let. Tento populační vývoj bude mít dramatický a bezprecedentní dopad na náš hospodářský, sociální a politický život. Vzhledem k tomu, že důsledky stárnutí globální populace jsou dalekosáhlé, je na OSN a jejích specializovaných agenturách, aby se chopily vedoucí úlohy v prosazování strategií a programů, které se touto otázkou zabývají.

Z OSN k nám poslední dobou přichází spousta zpráv, prognóz a debat na toto téma. Možná jsou určité odhady do budoucnosti příliš předčasné, jisté však je, že populační stárnutí jako takové představuje pro společnost určitý problém, který se musí řešit a právě snaha OSN v tomto směru je velmi aktivní.

A pokud mluvíme o Evropské unii, její snaha spočívá hlavně v tom, že jedním z důležitých úkolů současné společnosti je zajistit, aby starší lidé mohli v určitém věku odejít do důchodu a udrželi si přiměřenou životní úroveň. I když Evropská unie upravuje řadu oblastí jednotně ve všech členských státech, sociální a důchodové zabezpečení mezi ně nepatří.

3. Věková struktura obyvatelstva v České republice

Věková struktura obyvatelstva se v každé populaci vytváří dlouhodobým vývojem porodnosti, úmrtnosti a migrace. V podmínkách České republiky se do věkové struktury obyvatelstva na začátku 21. století promítly především výkyvy porodnosti během celého předchozího století, méně ji ovlivnil vývoj úmrtnosti a působení migrace až na výjimku zůstalo okrajové. Migrace zasáhla významným způsobem do vývoje věkové struktury jen jednou, poválečným odsunem Němců. Další migrační vlny – zejména emigrace po roce 1948 a po roce 1968 - se do věkové struktury obyvatelstva výrazněji nepromítly. Následky odsunu Němců ve věkové struktuře obyvatelstva (nikoli však v celkovém počtu obyvatel) byly v následujícím půlstoletí demograficky překonány. Po zásadních politických změnách se Česká republika v poslední dekádě 20. století stala imigrační zemí, počet přistěhovalých převládá nad počtem vystěhovalých. Sice tak vzrůstá počet cizinců žijících na našem území, ale jejich podíl z celkovém počtu obyvatelstva - zatím přibližně 2 % - není významný a imigranti, kteří se v České republice usídlili, dosud věkovou strukturu obyvatelstva České republiky neovlivnili. Dále bych chtěla podotknout, že věkové složení obyvatelstva je důležitou biologickou charakteristikou populace. Věková struktura je v nejpodrobnějším třídění prezentována podle jednotek věku nebo kalendářních let narození. Zjišťování věku se provádělo v nejstarší době dotazem na „stáří“, ale již v roce 1857 je věk odvozen z dat narození. Zdůrazněná povinnost této formy zjišťování věku však souvisela až se sčítáním lidu v roce 1890. Avšak ani poté nelze říci, že údaje o věku – zejména starších osob – jsou zcela přesné. Pojmy „mladé obyvatelstvo“, „staré obyvatelstvo“ apod. jsou častými termíny demografických, ekonomických a jiných sociálních analýz. Tyto typy jsou určovány počty a vztahy mezi počtem různých věkových skupin zkoumaných populací. Jedním z ukazatelů je např. průměrný věk žijících, jiný je věkový medián obyvatelstva, dalším jsou různé indexy věkového složení.

Základním věkovým složením obyvatelstva rozumíme třídění podle tří velkých věkových skupin, které se stále častěji objevují jako prvotní informace o věkové struktuře populací v národních i mezinárodních pramenech. V současné době je to členění obyvatelstva na obyvatelstvo ve věku 0 – 14 let, obyvatelstvo ve věku 15 – 59 let a obyvatelstvo starší 60 let. V následujících více než 130 letech zjišťujeme, že ve věkovém složení obyvatelstva Čech začalo ve věkové struktuře docházet k větším změnám teprve po 1. světové válce 1914 –

1918, ačkoli předpoklady k tomu byly již koncem 19.století . Ještě téměř celé 19.století bylo charakterizováno

pravidelnou vysokou (i když postupně, ale jen mírně klesající) porodností a pravidelně vysokou (rovněž mírně klesající) úmrtností. To mělo vliv na jen téměř nepatrné změny ve věkovém složení. Zevní vlivy (např. válka v roce 1866) měly na věkovou strukturu malý vliv. Větší váhu měl dopad vysoké emigrace z českých zemí. To se sice promítalo do ztrát obyvatelstva ve věku 15 – 59, které však byly kompenzovány snížením úmrtnosti obyvatelstva. (Roubíček V. 1992)

3. 1 Vývoj věkové struktury

První světová válka, ale hlavně populační vývoj (reprodukce) se snižující se plodností od počátku 20. století, a také pokračující vystěhovalectví výrazně změnily věkové složení obyvatelstva českých zemí, což bylo patrné v případě jeho třídění do pouhých tří velkých skupin. V meziválečném období 1918 – 1930 se snížil podíl dětí, ale zvýšil se jak podíl střední věkové skupiny, tak podíl obyvatelstva staršího 60 let.

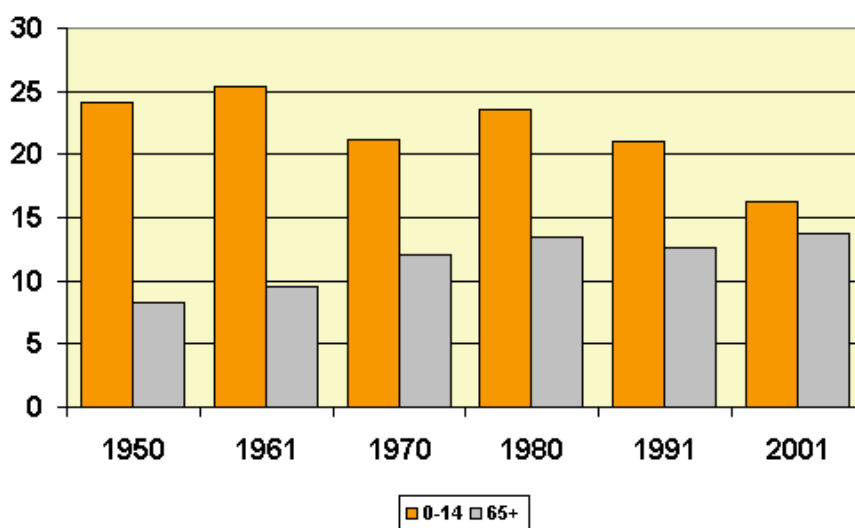
Doba po 2. světové válce 1939 – 1945 byla pro populaci českých zemí demograficky dramatická nejen odsunem německé menšiny, ale také výraznými reprodukčními změnami. Velké kolísání porodnosti zvyšovalo a snižovalo podíl dětské složky v populaci, a přesuny různě silných populačních ročníků do střední věkové skupiny, resp. z této skupiny měly za následek i menší výkyvy v podílu této střední věkové skupiny na úhrnu obyvatelstva země. Podíl obyvatelstva staršího 60 let se vyvíjel nepravidelně, a to v závislosti na vstupu ročníků 1915 – 1918 do této věkové skupiny. V roce 1961 byl podíl vyšší (14,99%) než v roce 1950. V roce 1970 byl vyšší (18,36%) než v roce 1961, ale v roce 1980 se snížil (na 16,94%), protože sem vstoupily uvedené slabé prvoválečné ročníky. Při sčítání 1991 se podíl nejstarších věkových ročníků opět zvýšil. V letech 1950 – 1960 se absolutní počet 60letých a starších zvýšil o 312 436 obyvatel, v letech 1961 – 1970 se zvýšil o 374 742 obyvatel, v letech 1970 – 1980 však došlo k úbytku o 56 059 obyvatel. Vliv přítomnosti slabých ročníků z let 1915 – 1918 se promítl při sčítání lidu v roce 1991 tím, že přírůstek této věkové skupiny byl pouze 93 945, ovšem za současného kompenzačního působení vstupu postupně slábnoucích ročníků z let 1923 – 1930 do této věkové skupiny. (Kocourková, J. 1998)

Za necelých osm let mezi vznikem České republiky a datem sčítání lidu 2001 se věková struktura obyvatelstva republiky výrazně změnila. Podíl dětí do 14 let klesl téměř o pět procent, z hlediska dlouhodobého vývoje je to ojedinělé tempo poklesu. Podstatně se snížil i podíl mladých lidí ve věku mezi 15 a 19 lety, naopak vzrostlo zastoupení obyvatel ve věku 40 - 64 let a 65 a více let. Obyvatelé České republiky na začátku 21. století byli tedy v průměru o více než 10 let starší než o století dříve. **Nikdy v předchozí historii nezestárla obyvatelstvo na území České republiky (i většiny ostatních ekonomicky a sociálně vyspělých zemí) jako v průběhu 20. století – a navíc má předpoklady k dalšímu stárnutí.** Všechny ukazatele věkové struktury obyvatelstva dosáhly v roce 2001 historicky nejvyšších hodnot.

Průměrný věk žijících obyvatel České republiky, mužů i žen, zjištěný sčítáním lidu v roce 2001, je nejvyšší v dosavadní historii. U mužů činí 37,1 a u žen 40,3 let. Počet obyvatel ve věku 60 let a starších, zejména žen, převážil nad počtem dětí do 14 let. Polovina mužů byla starších než 35 let, více jak polovina žen byla starších než 38 let. Za nejvýraznější změnu ve vývoji věkové struktury obyvatelstva mezi sčítáními lidu 1991 a 2001 nutno označit úbytek absolutního počtu a snížení podílu dětí do 14 let. **Podíl dětské složky obyvatelstva klesl na nejnižší úroveň v celé historii osídlení území dnešní České republiky - sčítání 2001 poprvé zaznamenalo méně než 20% dětí v obyvatelstvu.** Šlo o přímý důsledek nízké a dále klesající porodnosti. **Na relativně nízké úrovni se naopak udržoval absolutní počet osob ve věku 65 a více let.** Šlo však o pouze dočasný a krátkodobý proces, způsobený tím, že pětadesátku věku překračovali příslušníci slabých populačních ročníků narozených v třicátých letech. Mezi sčítáními lidu 1980 a 1991 se relativní podíl této generace dokonce zmenšil, v devadesátých letech se však obnovil jeho dlouhodobý růst a **v roce 2001 byl již podíl obyvatel ve věku 65 a více let nejvyšší v dosavadní historii.** Rostoucí podíl obyvatelstva ve věku 65 a více let mezi sčítáními lidu 1991 a 2001 zvláště nápadně kontrastoval s klesajícím podílem dětské složky obyvatelstva. Vývoj v osmdesátých letech byl jen výkyvem, nic neměním na dlouhodobém růstu podílu starších věkových skupin. (ČSÚ, 2002).

Vývoj podílu nejmladší a nejstarší věkové skupiny v populaci pak zachycuje následující graf.

Graf č. 3: Vývoj podílu věkových skupin 0-14 a 65+ při sčítáních od roku 1950

Zdroj: Český statistický úřad, 2002

pozn. podíl věkové skupiny v %, obě pohlaví

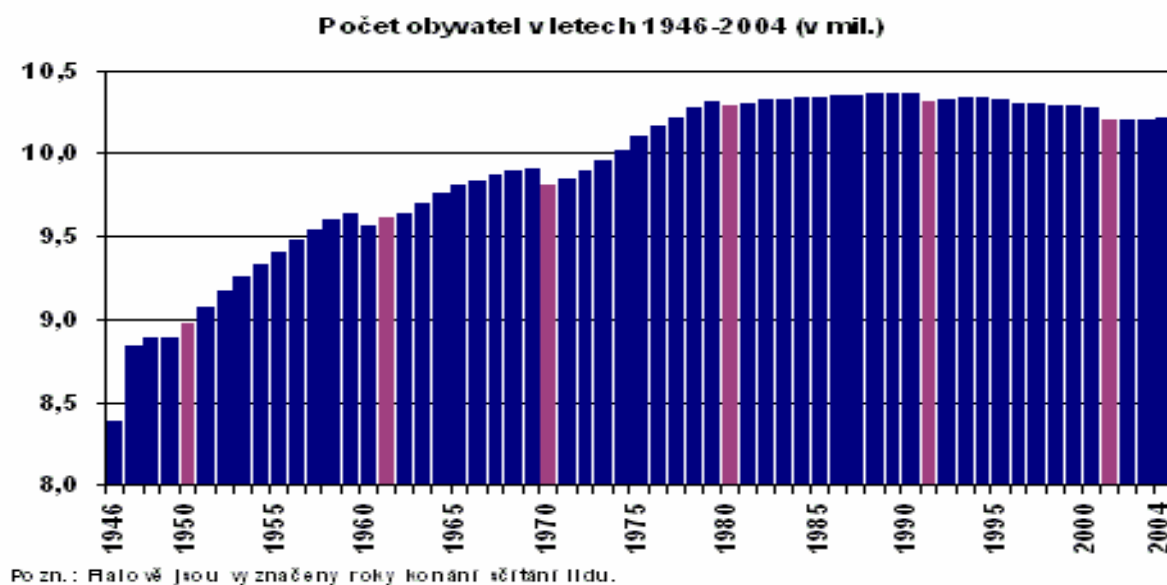
Z demografického hlediska české obyvatelstvo při sčítáních lidu v letech 1950 a 1961 představovalo stacionární typ populace, od roku 1970 představuje typ regresivní, směřující ke zmenšení populace, k úbytku obyvatel. Podle věkové struktury zjištěné při sčítání lidu v roce 2001 je regresivní charakter české populace velmi výrazný, úbytek obyvatel se přitom již skutečně dostavil. Česká republika se již zařadila mezi nejstarší evropské země nízkým podílem dětské složky (od sčítání lidu 2001 se ještě snížil), byť podíl obyvatel ve věku 65 a více let je zatím v České republice relativně menší. To však bylo způsobeno již zmíněnými slabými populačními ročníky narozených v třicátých letech 20. století. Byl-li na přelomu 20. a 21. století růst podílu 65letých a starších osob stále ještě tlumen příchodem slabších populačních ročníků do věku 65 a více let, pak v nejbližší budoucnosti - po roce 2005 - tomu bude naopak a podíl nejstarších věkových skupin bude prudce stoupat. Urychlení populačního stárnutí v devadesátých letech 20. století je dobře patrné též z porovnání odvozených syntetických ukazatelů. Průměrný věk žijících obyvatel se mezi sčítáními lidu 1991 a 2001 zvýšil o 2,5 roku; takové zvýšení v desetiletém intervalu mezi sčítáními lidu nebylo ještě nikdy zaznamenáno. Při extrapolaci stárnutí v nezměněném tempu by se průměrný věk obyvatel České republiky roku 2050 zvýšil o dalších 15 let, tj. zhruba na 54 roky, tedy na hodnotu, jež se vymyká jakékoli dosavadní zkušenosti kterékoli země světa.

Demografická historie českých zemí byla vždy součástí demografické historie Evropy, avšak ne vždy sdílela procesy, které se v ní odehrávaly. Tisíc let obyvatelstva českých zemí obepíná etapu existence českého státu sjednoceného postupně pod Přemyslovci. Demograficky jsou však české země tak staré jako sama Evropa. Jen doklady o charakteristice demografických procesů chybějí. Zde jsme odkázáni na archeologické prameny a později na skromné dějepisné prameny. Nic přesného nevíme ani o slovanských počátcích našich zemí z doby stěhování národů, o němž pro naši oblast mluvíme jako o epoše 4. – 6. století, tedy době značně dlouhé i v tisíciletých měřítkách vývoje populace. Předpokládá se, že již v nejbližším období by se Česká republika mohla však stát jednou z nejstarších evropských zemí podle všech ukazatelů. Její dosavadní nevýhodou ve srovnání se západoevropskými a jihoevropskými zeměmi je, že není významněji omlazována imigrací ze zahraničí. Imigrace brání rychlému populačnímu stárnutí např. v Německu, ve Švýcarsku či v Rakousku, tj. v zemích s dlouhodobě, nízkou hladinou porodnosti. V těchto zemích však porodnost nikdy neklesla na tak extrémně nízkou úroveň, jaké dosahuje v České republice. V západní Evropě je obdobně nízká porodnost jen ve Španělsku a Itálii.

Nyní bych navázala pomocí několika dalších grafů, na kterých si můžeme dobře představit postupný vývoj populace a rovněž můžeme zaznamenat změny, ke kterým docházelo za různá období.

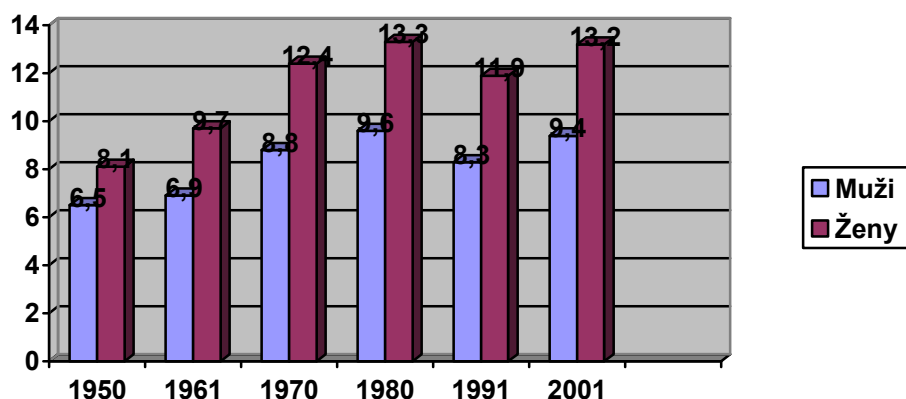
Z tohoto prvního níže uvedeného grafu je dobře patrné postupné zvyšování celkového počtu obyvatel od roku 1946 (jde o postupné vzpamatovávání po druhé světové válce), rovněž můžeme zaznamenat mírné snížení v roce 1960, poté 1970, a 1991. Dalším důležitým mezníkem byl rok 2001, kdy počet obyvatel přesáhl deset milionů obyvatel, takový stav přetrvává do roku 2004. Vůbec nejvyššího počtu obyvatel si můžeme všimnout od roku 1979 a tento stav dále pokračuje až do roku 1990.

Graf č. 4:

Zdroj: český statistický úřad, 2006

Graf č. 5: Obyvatelstvo ve věku 65 – 79 z výsledků sčítání lidu v letech 1950 - 2001

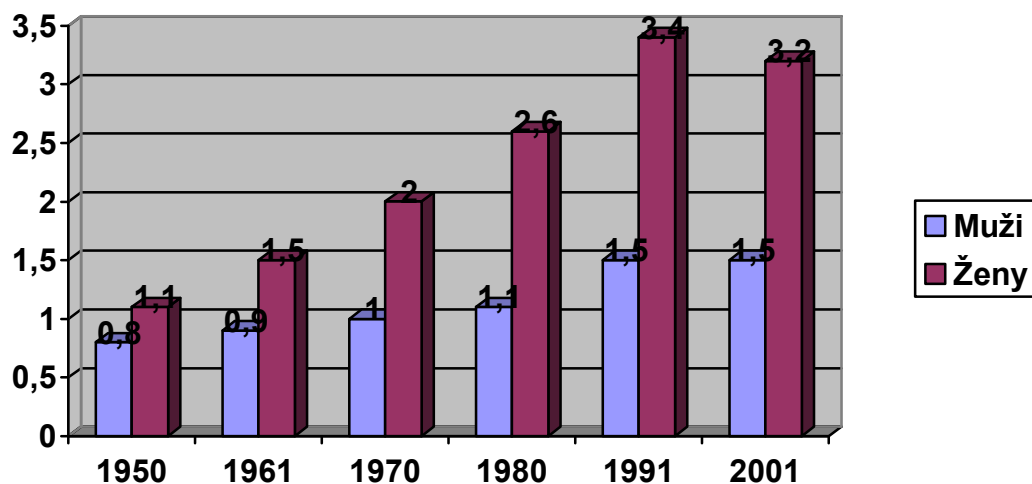

Zdroj: eurostat, 2002

pozn. podíl obyvatel (%)

Druhý graf znázorňuje růst počtu osob ve věku mezi 65 a 79 lety (tj. osob s nárokem na starobní důchod, nicméně většinou schopných ekonomické aktivity). Avšak tento růst se po roce 1980 dočasně zastavil protože touto věkovou kategorií procházeli muži a ženy ze slabých populačních ročníků první světové války. Teprve ve druhé polovině devadesátých let, kdy se narození za první světové války postupně dožívali osmdesátky, se dlouhodobý růst této věkové skupiny obnovil. Absolutní počet ani relativní podíl této věkové kategorie však při sčítání lidu v roce 2001 ještě nedosáhl úrovně z roku 1980.

Graf č. 6: Obyvatelstvo ve věku 80 a více let z výsledků sčítání lidu v letech 1950 - 2001

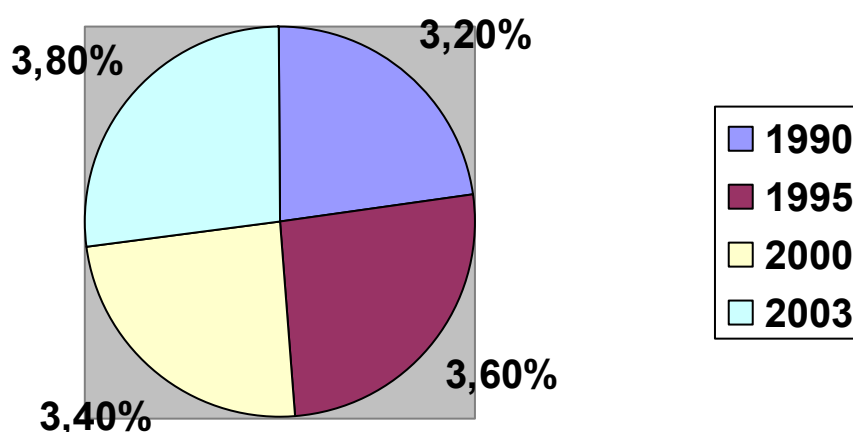

Zdroj: eurostat, 2002

pozn. podíl (%)

A v neposlední řadě uvádím graf, na kterém si můžeme všimnout, že příslušníků absolutně nejstarší věkové kategorie – osob ve věku 80 let a starších – dlouhodobě výrazně přibývá, v intervalu mezi posledními dvěma sčítáními lidu jich však ubylo, opět vlivem příchodu generace první světové války. Od roku 1998 se počet osob v tomto věku začal již mírně zvyšovat, výrazněji však až v roce 2000, kdy se osmdesáti let dožili narození z početně silného poválečného ročníku 1920. Při sčítání lidu 2001 bylo osmdesátiletých a starších méně než při sčítání lidu 1991. To však byl v dlouhodobém vývoji výjimečný stav výkyv. Vzestup počtu osob starších 80 let v první dekádě 21. století zesílí a bude akcelarovat – osoby ve vysokém věku se stanou nejrychleji rostoucí věkovou skupinou vůbec.

Graf č. 7: Procento obyvatel ve věku 80 let a více (1990 – 2003)

Zdroj: Český statistický úřad, 2004

Na závěr této kapitoly představuji graf, pomocí kterého zobrazuji procenta obyvatel ve věku 80 let a více, jak je již zmíněno výše, a to z let 1990 až 2003. Všechny tyto zaznamenané údaje se od sebe mnoho neliší, avšak si všimneme, že celková procenta vzrostla z 3,2 v roce 1990 na 3,6 v roce 1995, poté došlo k mírnému snížení a to na 3,4% v roce 2000. V roce 2003 byla pak zaznamenána nejvyšší hodnota ze všech uvedených dat – tedy 3,8%.

3. 2 Současná situace v populaci

V této části bych chtěla prezentovat současnou situaci, tedy složení věkové struktury obyvatelstva v České republice, zvláště pak pokud jde o obyvatelstvo v postproduktivním věku, na které se v práci zaměřuji.

Zpráva Českého statistického úřadu ze 4. 3. 2000 nám přinesla to, že obyvatelé České republiky stárnou, do ženění či vdávání se nehrnou a děti se rodí jen velmi málo. Změna však přišla s rokem 2006, kdy bylo zaznamenáno toto: během **1. - 3. čtvrtletí roku 2006** se počet obyvatel České republiky **zvýšil** o 29,9 tisíc na **10 280 968** ke 30. 9. 2006. A to především v důsledku kladného salda zahraniční migrace v celkové výši **27,1 tisíc osob**. Podle předběžných údajů výsledků kladných hodnot dosáhl také přírůstek obyvatel přirozenou měnou (2,8 tisíc). Děti se v 1. - 3. čtvrtletí narodilo o téměř 1,6 tis. více než ve stejném období předchozího roku. Naopak výrazně méně ve srovnání se stejným obdobím roku 2005 bylo zemřelých (o 4,3 tisíc).

Podle výsledku předběžné statistické bilance měla Česká republika ke 30. 9. 2006 **10 280 968 obyvatel**. Za první tři čtvrtletí přibylo celkem 29,9 tisíc osob. Na tomto přírůstku se s 27,1 tisíci podílelo aktivní saldo zahraniční migrace, ale 2,8 tisíc také přírůstek přirozenou měnou. Vyšší počet živě narozených dětí než zemřelých osob v 1. - 3. čtvrtletí byl naposledy zaznamenán v roce 1993. Avšak ke kladnému výsledku v roce 2006 přispěla jak zvýšená porodnost, tak rovněž nižší počet zemřelých osob. Saldo migrace bylo ve stejném období předchozího roku 2005 dokonce nepatrně vyšší (28,0 tis.). Nejvyšší podíl na přírůstku zahraničního stěhování za prvních devět měsíců minulého roku do České republiky již tradičně představovali občané Ukrajiny (9,8 tisíc), Slovenska (4,6 tisíc) a Vietnamu (3,1 tisíc). (ČSÚ, 2006)

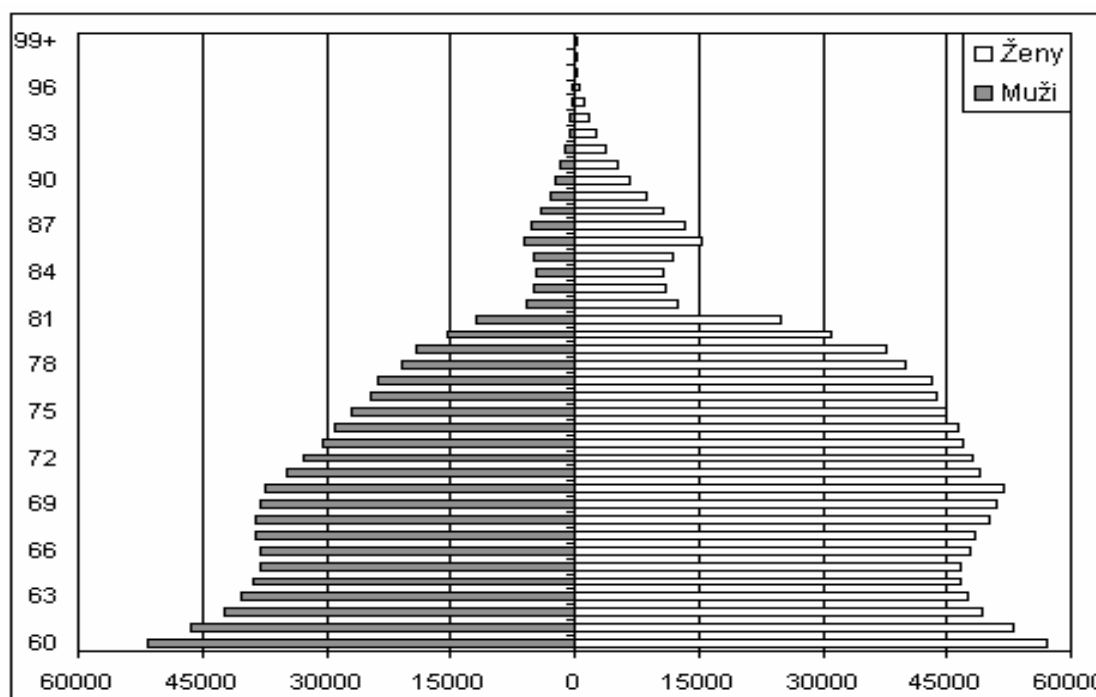
Počet **živě narozených** dětí v 1.-3. čtvrtletí byl o 1 574 vyšší než ve stejném období roku 2005 a dosáhl počtu 80 tisíc. Přírůstek počtu narozených dětí se však meziročně snížil. Mezi stejnými obdobími let 2003 a 2004 byl zaznamenán nárůst o 2,7 tisíc. Počet narozených za prvních devět měsíců roku 2005 byl dokonce o 3,9 tis. vyšší než za tři čtvrtletí roku 2004. V minulém roce se tak průměrný počet dětí narozených jedné ženě během jejího reprodukčního věku zvýšil na hodnotu jen mírně nad 1,3 dítěte (1,28 v roce 2005). Mimo manželství se narodilo 26,6 tisíc dětí, které představovaly 33,2 % všech živě narozených dětí v daném

období. U prvních dětí narozených dané ženě je tento podíl ještě vyšší – 41,5 %. Podíl dětí narozených nevdaným ženám tak dále rosl.

V 1.-3. čtvrtletí **zemřelo** 77,2 tisíc osob, tj. o 4,3 tisíce méně než ve stejném období roku 2005. Tento rozdíl byl z převážné části způsoben nižším počtem zemřelých v prvním čtvrtletí minulého roku. Počet zemřelých kojenců činil 247 (o 20 méně než rok předtím), z toho jich 178 zemřelo do 28 dnů od narození. Úroveň kojenecké úmrtnosti se tak oproti roku 2005 ještě snížila, na 3,1 zemřelých dětí do jednoho roku věku na tisíc živě narozených (3,4 v 1.-3. čtvrtletí 2005). (ČSÚ, 2006)

Graf, který jsem k této části připojila, znázorňuje celkový počet mužů a žen ve věku 60 a více od posledního sčítání. Věková skupina šedesátiletých se od sebe vzájemně liší, populace žen má blíže k počtu 60 000. Z tohoto grafu jsou patrné převyšující hodnoty u žen nad hodnotami u mužů a to v každé věkové kategorii. Z grafu nám rovněž vyplývá, že se ženy dožívají vyššího věku a tento stav můžeme pozorovat i v ostatních státech.

Graf č. 8: Podíl mužů a žen (60+) v České republice

Zdroj: Český statistický úřad, 2001

Složení obyvatelstva podle věku a pohlaví je dáno několika skutečnostmi. Při narození je pravidlem převaha chlapců. V Česku se v jeho dlouhodobé demografické historii rodilo na

1000 živě narozených děvčat 1030 až 1070 živých chlapců. Úmrtnost mužského obyvatelstva je v našich zemích po celou etapu demografické statistiky od poloviny 18.století v kterémkoli věku vyšší než obyvatelstva ženského pohlaví. Zevní události postihují častěji obyvatele mužského než ženského pohlaví. V žijícím obyvatelstvu se tak v Česku vyskytuje vždy převaha žen nad muži.

Z hlediska úrovně stárnutí není však situace uvnitř republiky homogenní. Působí zde regionální rozdíly v obou hlavních procesech přirozené reprodukce – plodnosti a úmrtnosti – a především i dosavadní migrační trendy. V důsledku vnitřních migračních pohybů ve druhé polovině 20. století (doosidlování pohraničí, imigrace na Ostravsko a později do severočeské uhelné pánve), nadprůměrné úrovně plodnosti a nejhorší úmrtnosti si kraje na severozápadě Čech a Moravskoslezský kraj stále udržují relativně mladou věkovou strukturu s nízkými podíly staršího obyvatelstva. Roli zde hraje i vyšší podíl romského etnika s podstatně mladší věkovou strukturou. Relativně nejstarší je naopak obyvatelstvo Prahy a dalších regionů se zastoupením velkých měst (Královohradecký, Jihomoravský a Plzeňský), což vyplývá především z nízkých úrovní plodností v těchto velkoměstech i nízké úrovně úmrtnosti. V Praze jako jediném kraji o více než čtvrtinu převyšuje počet obyvatel starších 65ti let počet dětí. Kdybychom analyzovali menší územní celky jako např. okresy, zjistili bychom i výrazně starší věkovou strukturu v řadě okresů západních, středních a jižních Čech i střední Moravy, kde působí dlouhodobá emigrace mladých lidí do větších center.

Na závěr uvádím tabulku, která představuje strukturu obyvatelstva staršího 60 let v Jihočeském kraji při sčítání, které bylo provedeno v roce 2001. Můžeme si všimnout, že město České Budějovice, jako krajské město, zaznamenalo nejvyšší počty v každé věkové skupině, poté následuje město Tábor.

Tabulka č. 3: Sčítání lidu 2001 – Struktura obyv. podle okresů, krajů a pětiletých věkových skupin

Věková skupina 60 – 64 let

ČB	Český Krumlov	Jindřichův Hradec	Písek	Prachatice	Strakonice	Tábor
7834	2495	3995	3344	2257	3398	4725

Věková skupina 65 – 69 let

ČB	Český Krumlov	Jindřichův Hradec	Písek	Prachatice	Strakonice	Tábor
7612	2189	4020	3415	2123	3130	4823

Věková skupina 70 – 74 let

ČB	Český Krumlov	Jindřichův Hradec	Písek	Prachatice	Strakonice	Tábor
6588	1787	3589	2955	1746	2882	4497

Věková skupina 80 – 84 let

ČB	Český Krumlov	Jindřichův Hradec	Písek	Prachatice	Strakonice	Tábor
2141	576	1277	1056	538	1035	1408

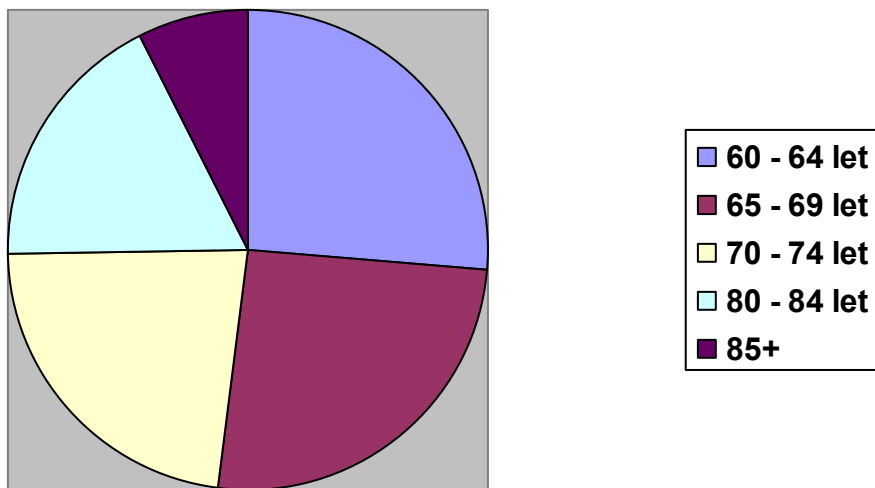
Věková skupina 85 +

ČB	Český Krumlov	Jindřichův Hradec	Písek	Prachatice	Strakonice	Tábor
1848	378	1092	850	436	784	1208

..

Graf č. 9: Jihočeský kraj úhrnem

60 – 64 let	65 – 69 let	70 – 74 let	80 – 84 let	85+
28 046	27 312	24 044	18 982	8 031

Zdroj: Český statistický úřad, 2001

3. 3 Přípravy na stárnutí v ČR

V této části bych chtěla zmínit, že se Česká republika jako členský stát Organizace spojených národů i jako země, v níž se demografické změny ve věkové skladbě obyvatelstva začínají rovněž projevovat, plně přihlásila k Mezinárodnímu roku seniorů, o kterém jsem se již zmínila. Nad jeho organizačním zajištěním převzalo záštitu Ministerstvo práce a sociálních věcí a vláda již v listopadu schválila návrh organizačního zabezpečení přípravy a průběhu Mezinárodního roku seniorů v České republice. Pokud tedy jde o Českou republiku a její přípravy na stárnutí obyvatelstva, tak bych zde ráda poukázala na to, že v roce 2002 vláda přijala **Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007** (dále jen „Program“), strategický dokument, který v deseti částech (I. Etické principy, II. Přirozené sociální prostředí, III. Pracovní aktivity, IV. Hmotné zabezpečení, V. Zdravý životní styl, kvalita života, VI. Zdravotní péče, VII. Komplexní sociální služby, VIII. Společenské aktivity, IX. Vzdělávání, X. Bydlení) stanovil cíle a opatření, která je třeba přijmout v konkrétních oblastech v kontextu demografických a sociálních změn. Cílem je zajistit, aby dílčí politiky adekvátně reagovaly na tyto změny a na potřeby a problémy starších lidí. Je programem pro celou společnost. Vytváření ke stáří a starším lidem vstřícné společnosti je úkolem pro každého jednotlivce, rodiny, komunity, organizace zaměstnavatelů a zaměstnanců, soukromé podniky, občanská sdružení, odbornou a akademickou veřejnost a další části společnosti. Program navazuje na dokumenty a doporučení OSN a dalších mezinárodních organizací, zejména na **Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí** (OSN, Vídeň 1982, Madrid 2002) a **Zásady OSN pro starší osoby** (1991). Vychází z respektu k lidským právům a z jasně definovaných etických východisek, z důrazu na nediskriminaci, právo na nezávislost a na občanská a sociální práva. (MPSV, 2006)

V listopadu 2005 vláda České republiky vzala na vědomí první zprávu o plnění Programu. V návaznosti na tuto zprávu byla v březnu 2006 zřízena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, která na svém prvním zasedání dne 20. dubna 2006 zřídila 4 pracovní skupiny, které se budou věnovat prioritním tématům ve vztahu ke stárnutí populace a starším lidem. Prioritami Rady vlády pro seniory a stárnutí populace z pohledu Ministerstva práce a sociálních věcí jsou podpora podnikání všech osob, podpora tvorby strategií zaměstnavatelů vůči starším zaměstnancům a zvýšení jejich zaměstnanosti, podpora rodiny, zlepšování funkčního zdraví seniorů, zabránění diskriminaci na základě věku, ochrana seniorů v rizikových situacích (ochrana proti zneužívání a násilí), zvyšování povědomí lidí o stárnutí

a stáří (vytvoření vhodných informačních a komunikačních nástrojů k tomuto účelu) a rozvoj spolupráce mezi státní správou, regionální a místní samosprávou, neziskovými organizacemi a sociálními partnery.

Jedna z nejzásadnějších otázek při přípravě společnosti na stárnutí a vytváření věkově inkluzivní společnosti je zabránění diskriminaci na základě věku a ageistickým stereotypům ve společnosti. Jednou z výzev je proto poukázat na potenciál, přínos a roli starších lidí v rodině, ekonomice a celé společnosti a dále je rozvíjet a podporovat. A pokud jde o stávající důchodový systém, funguje na principu průběžného financování, kdy zaměstnané osoby odvádí ze svých příjmů pojistné, které slouží k financování důchodů existujících důchodců. V současnosti je ohrožen ze dvou stran. Prodlužující se střední délka života, která bude způsobena především poklesem úmrtnosti ve vyšších věkových skupinách, povede (za jinak nezměněných podmínek) k růstu průměrné doby pobírání důchodu a tím i k růstu nákladů na jednoho důchodce a celkových nákladů na důchody. Nízká porodnost naproti tomu povede k poklesu počtu zaměstnaných osob a tím i příjmů systému. Působení obou těchto faktorů způsobí v důchodovém systému rostoucí nerovnováhu a tím jeho dlouhodobou finanční neudržitelnost vyžadující provedení reformních kroků. Reformou důchodového systému velmi pravděpodobně nedojde ke zvrácení demografických trendů, ale tato reforma by měla důchodový systém upravit tak, aby byl při daném vývoji dlouhodobě finančně udržitelný. Stejně jako Česká republika řeší problém dlouhodobé udržitelnosti důchodových systémů z důvodů stárnutí celý vyspělý svět. V některých zemích přistoupili k výrazné obměně systému jako např. v Polsku, na Slovensku či ve Švédsku. Jinde přistoupili spíše k úpravám existujících systémů. Jde např. o Německo, Rakousko či Francii. (MPSV, 2006)

Sociální rozvoj, lepší životní a pracovní podmínky, pokroky v medicíně a prosazování sociálních práv vedou k tomu, že méně lidí dnes umírá předčasně v dětství nebo během pracovního života. Získané roky života jsou hodnotou samy o sobě. Více lidí má možnost prožít delší život než v minulosti a starší lidé tak tvoří významnější část populace než kdykoliv v minulosti. Stáří se stává přímou zkušeností většího počtu lidí. Současně máme méně dětí než v minulosti. Stárnutí populace je nejcharakterističtějším rysem demografického vývoje České republiky i dalších rozvinutých zemí Evropy. Tento demografický vývoj bude v dalších letech pokračovat. Přispěje k němu zestárnutí populačně silných poválečných ročníků a v dalším období zejména prodlužující se pravděpodobná doba dožití. Demograficky řečeno bude česká populace stárnout shora věkové pyramidy. Podle střední varianty projekce

demografického vývoje zpracované Českým statistickým úřadem by měli lidé starší 65 let v roce 2030 tvořit 22,8 % populace, v roce 2050 pak 31,3 %, což představuje přibližně 3 miliony osob. V roce 2005 tvořily osoby starší 65 let 14,2% obyvatel České republiky. Relativně nejrychleji se přitom bude zvyšovat počet osob nejstarších. Demografické prognózy předpovídají pomalý růst plodnosti, která v České republice v současnosti patří k nejnižším na světě. V roce 2004, kdy byla úhrnná plodnost nejvyšší od roku 1995, činila 1,23. Za úroveň plodnosti nezbytnou k přirozené obnově populace se přitom považuje plodnost 2,1. Mezi demografickými ukazateli však existují významné regionální a místní rozdíly odrážející různé faktory. (ČSÚ, 2006)

4. Závěr

Ve své práci jsem poukázala na současnou situaci obyvatelstva v postproduktivním věku a s tím spojenou problematiku stárnutí světové populace. Mohu říci, že novodobé procesy společenských změn v jednotlivých světových zemích, včetně naší republiky, probíhaly vždy s některými negativními doprovodnými jevy. Já sama jsem v souvislosti s těmito změnami mimo jiné chtěla poukázat na jeden z těchto negativních doprovodných jevů, který je v současné době nejen naším, ale můžeme říci, že i jedním z celosvětových problémů.

Demografické stárnutí představuje jednu z výzev, na které musejí současné politiky jednotlivých zemí i EU jako celku reagovat. Jak bylo zdůrazněno na nedávné schůzce předsedů vlád členských zemí na konci října 2006 v Hampton Court ve Velké Británii, oblast populačního vývoje a stárnutí zahrnující i politiku aktivního stárnutí, rodinnou politiku, lepší sladění pracovního a soukromého života, řízenou legální migraci a celoživotní učení EU považuje za jednu z několika sfér, kam je třeba zaměřit pozornost při sociální a hospodářské modernizaci Evropy.

V práci rovněž představuji situaci v České republice. Zde bych chtěla připomenout, že mezi hlavní principy politiky přípravy na stárnutí z pohledu Ministerstva práce a sociálních věcí patří důraz na lidská práva, respektování genderového aspektu problematiky stárnutí, celoživotní přístup ke stárnutí a zdraví, důraz na rodinu a mezigenerační vztahy, tvorba opatření na výzkumem podložených poznatcích a relevantních statistických datech, zvláštní pozornost věnovaná menšinám (seniorům zdravotně postiženým, trpícím demencí, duševně nemocným, seniorům z etnických menšin atd.), respektování rozdílů mezi venkovem a městem. Podmínky ve stáří nelze oddělit od předcházejících životních etap. Zdraví ve stáří je ve značné míře podmíněno životními podmínkami v dětství a sociální situací matek a rodin. Je proto důležité zaměřit se na situaci lidí, kteří jsou během života různým způsobem sociálně znevýhodněni. Podpora mezigenerační solidarity a soudržnosti by měla být součástí všech opatření přijímaných v reakci na stárnutí populace.

Bakalářská práce přiblížila odlišné podmínky seniorů ve vybraných státech Evropy, mimo jiné popisuje důchodové systémy a snahu světových organizací se vypořádat s problémem jako je populační stárnutí.

“ Jsme uprostřed tiché revoluce, která svými zásadními ekonomickými, sociálními, kulturními, psychologickými a duchovními dopady daleko přesahuje oblast demografie.“ - bývalý generální tajemník OSN Kofi Annan k problematice stárnutí (OSN, 1999)

Resumé (en français)

Ce travail de bachelier se réfère sur la situation actuelle des retraités et aussi sur la problématique de vieillissement de la population mondial. L'objectif principal de ce travail, c'est déterminer quelle influence possède ce vieillissement pour la population, parce que cette problématique va avoir un certain impact mondial.

Travail est divisé de deux chapitres. Au chapitre une, on peut lire sur le vieillissement de la population en Europe et je le considère comme le problème grande qui menace. J'ai y mentionné l'attitude de l'Union européenne et sa politique qui peut résoudre ce problème. Il y a aussi certaines prévisions au future de la Organisation des Nations unies qui sont très inquiétant.

Au chapitre deux, j'ai mentionné la situation actuelle de la population en République tchèque. J'ai y commencé avec le développement historique de la population et finit par la préparation de la république au vieillissement mondial.

Ce travail a approché des conditions différentes des retraités dans les pays membres de l'UE, il décrit le système de retraite et l'effort des organisations mondiales qui veulent résoudre cette problématique.

Literatura a prameny

1. Kocourková, J. 1998. Populační vývoj východní a západní Evropy v letech 1950-1990. XXVIII. konference ČDS. Demografie, roč. 40, č. 4, s. 247 – 252.
2. Koschin, F. 1998. Druhý demografický přechod. XXVIII. konference ČDS. Demografie, roč. 40, č. 4, s. 257 – 259.
3. Pavlík, Z. 1998. Možné scénáře dalšího vývoje. XXVIII. konference ČDS. Demografie, roč. 40, č. 4, s. 276 – 280.
4. Roubíček, V. 1992. Dlouhodobé trendy poválečného vývoje evropské plodnosti a jejich hlavní zlomy. XXII. konference ČSDS. Demografie, roč. 34, č. 1, s. 17 – 21.
5. Rychtaříková, J. 1998. Současné trendy a vzorce populačního chování východní a západní Evropy. XXVIII. konference ČDS. Demografie, roč. 40, č. 4, s. 252 – 257.
6. Sobotka, T. 2003. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v ČR v 90. letech. Demografie, roč. 45, č. 2, s. 77 – 87.
7. Tietze, M. 1999. Diferenční úmrtnost podle pohlaví v Pobaltí. Demografie, roč. 41, č. 1, s. 38 – 49.
8. Van de Kaa, D. J. 1987. Europe's second demographic transition. Population Bulletin, roč. 42, č. 1, s. 59.
9. Informační leták Evropské unie

Internetové zdroje

10. http://fse.ujep.cz/~pavlik/texty/soucasny_populacni_vyvoj_evropy.doc
11. <http://www.medy.cz/kristek/vyvoj-populace-v-historii.rtf>
12. <http://www.rozvojovka.cz/odbortext.php?co=gp&id=14>
13. <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=613>
14. <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=847>
15. <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=848>

16. <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=850>
17. <http://www.mpsv.cz/cs/2228>
18. <http://www.mpsv.cz/cs/2856>
19. <http://www.mpsv.cz/cs/2899>
20. <http://www.mpsv.cz/cs/3482>
21. <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4109-03>
22. http://ec.europa.eu/health-eu/my_health/elderly/io_cs.htm
23. http://ec.europa.eu/youreurope/nav/cs/citizens/retired/index_cs.html
24. <http://www.micr.cz/eu/eurostat.htm>